

РАСУЛ ҒАМЗАТОВ

ТАҰ ЖУЛДЫЗЫ

қосықлар хәм поэмалар

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН БАСПАСЫ, 1984

С (Дағ) 2

F—60

Р. Ғамзатов. Таў жулдызы. Қосықлар хәм поэма-
лар. Нөкис „Қарақалпақстан“, 1984 151-бет

Аударғанлар; Қарақалпақстан халық шайырлары
Ибраһым Юсупов
Тәжетдин Сейтжанов

470204000—073

F 41—84

М 357(04) 84

© „Художественная литература“, 1968

қарақалпақшаға аудармасы

© „Қарақалпақстан“ баспасы, 1984

ЖУЛДЫЗЫ БӘЛЕНТ ШАЙЫР.

Я смело чувство выражаю,
Языком сердца говорю.

А. С. Пушкин

Буннан саррас елли жыл илгериде М. Горький „ха-
лықтың саны таланттың сапасына тәсир етпейди“ де-
гени есимизде. Сол гездеги буўыны катпаған жас әде-
биятларды үлкен творчествоға қулшындырыўшы бул
даналық концепциясына дәлил иретинде пролетариат-
тың уллы жазыўшысы тийкарынан капиталистлик жә-
мийетте туўылған шет еллик көркем сөз шеберлерин
мысалға алған еди. Өйткени ол ўақытта еле елимиз-
деги аз санлы халықлар арасынан бул анықламаға
аўыз толтырып мысал еткендей ири талантлар өсип
үлгермеген еди. Ал бул сөз бизиң заманымызда ай-
тылар болғанда, онда сөзсиз өскендеги гезекте Расул
Ғамзатовты мысалға адар еди.

Р. Ғамзатовтың лирикасы әзірде заман көп тилли
советлик поэзиямыздың оқ жетпес асылларының бири.
Бул шын Дағстандағы кишкелем Қойсуу дағстанының
жағалаўынан көтерилип, Соңың қар жағалған асқар
бийик төбеси қуяшқа шағылысып, планетамыздың
барлық жерлеринен көзге шалқып тұрады.

Жол барған сайын бийик өрмелеп, жасыл таў-
лардың жан-баўыры, терең сайлардың бойы менен
ийреңлеп, кем-кем бул арасына кирип баратырғанын

№ 16 19 г.

көресен. Кара Қойсуу және Авар Қойсууы деген екі тау дәрьясы қосылған жерде жол және де бийиклеп кетеди. Жол бойларында гөне саклилери сийрексип, жаңаша сулуу түс алып, алмурт, алма, жүзим бағ-бағшалары арасынан текшеленип көринген ауыллар калып атады. Таулы Дагстанның өзек үлкеси Авария дегенимиз усы жағалаулардан басланады. Усы жол менен Аварстанды төрлеп бара берсең, бул таулы үлкениң тарийхий орайы Хунзахқа, оннан армаған Шамильдин қорғаны Гүнибке шығасаң . . .

„Расул, сен не деген бийикке көтерилгенсең! . . .“ депти шет елде жүргенде шайырға. „Жоқ, керисинше бийиктен төменге түстим . . .“ депти сонда Ғамзатов. Бул ҳәзил жууапта шайыр усы бийик тауларын нәзерде тутқан әлбетте. Тау басындағы кишкене Цада ауылынан жас шайыр бул жоллар арқалы усы асқар таулардан төменге-Каспий жағасындағы ойпатқа, Махачкалаға түсти. Бул жас шайырды кең халық көпшилигиниң арасына, Москваға, кең дүньяға алып шықты. . .

Гүркиреген Қойсуудың көпиринен өткен соң көп узамай тау бауырында бағ-хәремли абаданласқан елатлы пунктке жақынладық. Бул Гергебль ауылы. Жығын-жығын халық машиналар колоннасын саз-сәубет пенен күтип алысты.

Р. Ғамзатовтың алпыс жасқа шыққан мерекесине байланысly бул „шайырлар кәрүаны“ Цада ауылына баратырықты. Той салтанаты кеше хәм алдағы күнлери Махачкалада өтти. Пүткил Дагстан өзиниң сүйикли шайырының мерекесин тойлауға шыққан. Жолларда хәр ауыл қонақларға нан-дуз, шарап усынады, шайырды алғыслайды. Журна сести жаңлап, жигитлер қылыштай шаншылып, қызлар аққуудай сызылып лезгинкаға түседи. Балалар ауыл сыртында ат шабысып, ғаррылар годекене—„мәсләхәт төбеге“ жыйналған. Булақ басында көк шөпли тау бауырына узын столлар

жасалып, ғайрынағыс гилемлер төселген. Қызыллы-жасыллы дөнген қыз келиншеклар таулы ауылдың сентябрь пейзажына бәхәр көркин бермекте.

Бундағы тау көринислери, таулылардың қонақшылығы мәртлиги, өжет минез қайсарлығы, уақтыхошлығы, үрип-әдетлери, бул еллердин жүрек тербетерлик сулыулықларының бәри Ғамзатовтың қосықларын хәр адымда ядына салады. Хәтте ауыл сыртында отлап жүрген қой падаларын көргенде, шайырды: „шопан төбесинде қосық айтпаса, қойлар отламайды булманда“ деген қатарлары ойына келеди. Ишиннен гүбирленип, хәр адымда шайырдың қосық қатарларын еске түсирип бара бересен.

Шайырдың өз тууған жерин қызғын мухәббат пенен сүйиуи тәбийғый, бирақ тууған халқының, өз заманластарының шайырды жалынлы мухәббат пенен сүйиуи,—бул басқа гәп! Кишкене тау үлкеси Дагстан халқының өз шайыры Ғамзатовқа деген сүйиушилик хәм мактанышында шек жоқ шығар деп ойладым. Сонда мениң есиме „Бердимурат халықты, халық—Бердақты жалғзындай көрер жаннан жақсырақ“, деген сөзлер түсти . . .

Таулы Дагстан соңғы әсирлерге бираз атаклы адамларды берди. Олардан таулылардың азатлық гүресинин көсеми Шамиль, көрнекли революционерлер Махач Дахадаев, Уллыбий Буйнакский, шайырлар Сулейман Стальский хәм Ғазмат Цадаса елимиздин үлкен тарийхында, әуладлардың санасында терең изқалдырған шахслар болды. Классик шайырлардан аварлы Махмуд, дарғынлы Батырай, ноғайлы Шалкийиз, қумықтан Ыршы Қазак, Зейнелабит Батырмурзаев, лезгин Етим Әмин бул елге кең белгили. Ал жана дәуир жырлаушыларынан Әлимпашша Салауатов, Әбуталып Ғапуров, Эффенди Капиев көп тилли Дагстанның советлик әдебиятын дәретиуге ғайрат салды. Хәзирги Дағыстанда Фазу Әлиева, Юсуп Хаппалаев, Ат-

кай, Эбубакир Ахмедхан, сыяклы жүйрик кәлем ийелери елимиз жәмийетшилигине кеңнен танымалы. Дагстан елинің бул көрнекли адамларының ийгиликли ислерине халық терең хұрмет көрсетеди. Соның менен бирге, бул таўларда бийик төбелер көп. Бирақ Кавказдың Эльбрусы хәм Казбеги бар, олар дүньяға күтә узақтан көринеди. Сол дегендей, Расул Ғамзатов жаңа дәўирде таўлы Дағыстанды дүньяға танытты. Оны өз елинде миллий қахарман сыпатында халқы сүйетуғынын көз бенен көрип, жанымыз бенен сездик.

Тамшы суўда теңиз сәўлеленгендей,
Жер жәхән көринер Цадастанымнан.

Шайырдың „Цадастан“ деп отырғаны Аварияның таўлы түпкирлериндеги Хунзах районында булытлар арасында жайласқан кишкене Цада деген аўыл. Расул усында 1923-жылы атақлы шайыр Ғамзат Цадасаның семьясында дүньяға келген. Бул үй хәзир музей.

Өрмелеп, еңкейип бир тар есиктен,
Ғамзат Цадасаның үйине кирдик.
Расулдың өзи жатқан бесикке
Бир карап, кызарып күлгенин көрдик.

Аўыл арқасын бийик таўға сүйеген. Ал оның қарсысында кең жайылым отлақ хәм егис жер. Бул жерде шайыр юбилейи хұрметине халық сейили қызып атыр. Көп еллерден шайырлар, жазыўшылар, көркем өнер шеберлери жыйналған. Аўылласлары кеўли мақтаныш сезимине толып тасып, сүйикли шайырына оғада терең хұрмет көрсетеди. Кемпир-ғаррылар Расулды баладай кушақлап сүйеди. Қыз-жигитлер, өндирис алдыңғылары оған хәм қонақларға нан-дуз, гүл дәстелерин тутып жүр. Ел ағалары шайырға бурка жаўып, папахлар кийгизеди. Туўған аўылындағы усы үлкен халық сейилинде Ғамзатов өз ана тилинде толықсып

өйлегенде, аварлар болар емес куўанышқа бөленип, ыйғырысып, гүўлеп қол шапатлап, дәрьядай толқын-асты. „Авар тилин аварлардан басқа тек бир қудай ана түсинеди“ деген хәзили бар Расулдың. Биз оның илине түсинбеген менен, бул ушырасыўда талмас қанат бүркиттиң туўған таўлары үстинде бултлар арасына пәрўаз етип атырғанын сездик. Мүмкин шайырзиңиң мынандай қатарларын оқыған шығар:

Сулыў жер көп көк теңизлер артында.
Бөлесе де онда мени алтынға,
Излер едим Дагстанның аўылын,
Жоклар едим өз елимди барқулла.
Ата журтым, тасың топырағың алтын,
Сениң ығбалыңнан жүзлерим жарқын.
Геўдемде жан, көзимде нур өзінсен.
Уллы мәртебели аз санлы халқым!

Бүркит кең аспанға шарықлап ушар алдында өз уясы турған таўға аяғын нық тиреп, қанат қомлап пәт алады, „Булт жамылған қатал минез таўларда бүркит жүреккли мәртлер туўылады“ дейди шайыр бир қосығында.

Заманына даўырық салған қосықларын лашын киби ушырарда шайыр туўған халқына мәртлик нәпес үрлетеди, заманнан куўат хәм бийиклик алады.

Бул таўларда булақлар бар, хәр бири өзінше сулыў сылдырап ағады, тәбиятқа жан береді, ишсең шөлинди басады.

Таў дәрьясы олардың бәрін өз арнасына куйдырып алып, пәтли ағыс пенен ағады.

Ол үлкен қой тасларға барып урылады, жараланғандай гүркиреп, сарқырап сееленеди. Тосқынлықтарды тыңламай, өжетленип, ентигип ала шабады.

Ол қарсаң таслар арасынан атик қыямай жағысы жылғадан машақатлы мәртлик үнен сөзине арнақазып жол салып алған.

№ 5/16 19 г.

Усы кыйын жолы менен шаршамай ағып,
дәрьясы ушан теңизге куйылады.

Ғамзатовтың шайырлық жолы усындай бир т
дәрьясына мегзейди.

Уллы хәм тәшүишли дәуиримиздің жүрек соғы
бар бул қосықларда.

Бийик әрман, азаматлық, сап хұждан, қызғын м
хаббат бар бул қосықларда.

Көк теңиздей терең адамгершилик, ашшы хақы
қат бар бул қосықларда.

Жарық жұлдызлардың жерге ашықлығы, кеш
аспанда сап тартқан тырналардың муңлы сеси, тауда

унырап түскен тастың ыңыранып гүрсиниуи бар онд

Кайғы хәм қууаныш, мәртлик, қәуип-қәтер, өзг
нің қайғысынан ах тартқан жүрек, ығбал хәм ғәри
лик, пәрүаз хәм сарқыу, күш пенен әззилик, — адам
затқа не нәрсе тән болса, оның хеш бирин жатыр
қамас жан бар бул қосықларда. . .

Бул мәртлик хәм гөззалық қосықларынан хәзир
адамлар өзлериниң рухый сулыұлығын көреді, кө
жууап табады.

Ғамзатов өз қосықларына мазмунды тек ғана тур
мыс хәқыйқатлығынан алады. Шайыр бир сегизликт
ишинде лирик қахарманның—алдыңғы саптағы заман
ласымыздың үлкен адамгершиликли жүрек сезимин
тутас бир заман қубылысын әжайып көркемликте сүү
ретлеп бере алады:

Шайыр жаны ләрзем алар хәр бир апаттан.
Кайғы барда қууанышлар хәз бермес оған.
Мен—қырк бирде камал болған Ленинградпан,
Мен—қырық бесте қыйратылған Хиросимапан.

Треблинкте еврей болып қырылғаным бар,
Лидицада мен чех болып азапланғанман.
Қайда урыс оты жанса,—мени жандырар,
Қайсы жерге жасын түссе,—ол түсер маған. . .

Расулдың қосықлары йош келгенде түйдек-түйдек
етип жазыла салған, көп сөзли „дизгинсиз“ қосықлар
емес. Ол қосықтың хәр қатары үстінде аяұсыз мий-
нет ислейди, қууанышты—жүреги толқындай туулап
отырып, қайғыны—иштен жылап отырып жазады.

Аналардың толғағы жеңил болғай, қосықтың тол-
ғағы ашшы болғай“ дейди шайыр.

Сөз соңында Расулдың қосықты қалай жазатуғыны
жөнинде айтқан шайырлық монологин келтиргим
келеди:

Мен—өз қосығымның негр қулыман,
Күн бойы истеймен төгіп қара тер.
Сонда да баярым нариза маған,
Уйқы бермей, түнлерде де ислетер.

Мен—өз қосығымның рикшасыман.
Еки арыс жамбасымды ғайзаған,
Күн бойы бир тынбай арба тартаман,
Өмир бойы жегілгенмен мен оған. . .

Ибраһым Юсупов
Қарақалпақстан халық шайыры.

ҚОСЫҚЛАР

КӘДИРИНЕ ЖЕТИҢ ДОСЛАРДЫҢ

Дос пенен душпанның билгейсең паркын,
Сәл жерде сен дос кеўлине дақ салма.
Абайсызда ашыў үстінде бәлким
Опалы достыңнан айырылып қалма,

Егерде бир достың тийсе зейниңе,
Кеширим сораса келип кейнинде,
Ҳасла дық сақлама оған өкпелеп,
Кеңлик, мәрданалық болсын кеўлинде.

Хәр жақлы тозарсаң жас минген сайын,
Хәңизленгиш келер кеўил сарайың.
Дос арттырыў қыйын, жоғалтыў аңсат,
Жыға көрме досларыңның ырайын.

Сүрникти деп сөкпе минген жорғаны,
Айып атта емес, жолда болғаны.
Атсыз жүриў мүмкин, бирақ досларсыз
Жараспас жигиттиң сүрген дәўраны.

Сый, иззетке Ҳаслан таршылық қылмаң,
Дослар куўат берсе, тасар күш-дәрман.
Дос дегенлер олсыз да аз дүньяда,
Айырылып қалагөрмең дослардан.

Досларым көп еди ақыл-сезимли,
Бара-бара қатнасықлар үзилди.

Өзим биразынан жүз бурған болсам,
Биразлары таслап кетти өзимди.

Жанымда жүргенде—кеўил тоқлығы,
Кәдириңе жете алмаған кусайман.
Билинип жүр енди олардың жоқлығы,
Ис өткенсоң жеп жүриппен пушайман.

Сағынаман бәриңди, жан жолдасларым,
Басыма қосылса еди басларың.
Хәй сиз, меннен кеўли қалған жигитлер,
Хәм мениң зейнине тийген досларым!

АНА ТИЛИМ

Не бәлелер енбес түс көргениңде,
Түсимде өз әжелімди көрдим мен.
Шаңқай түсте Дағстанның шөлинде
Оққа ушып жалғыз жатқан екенмен.

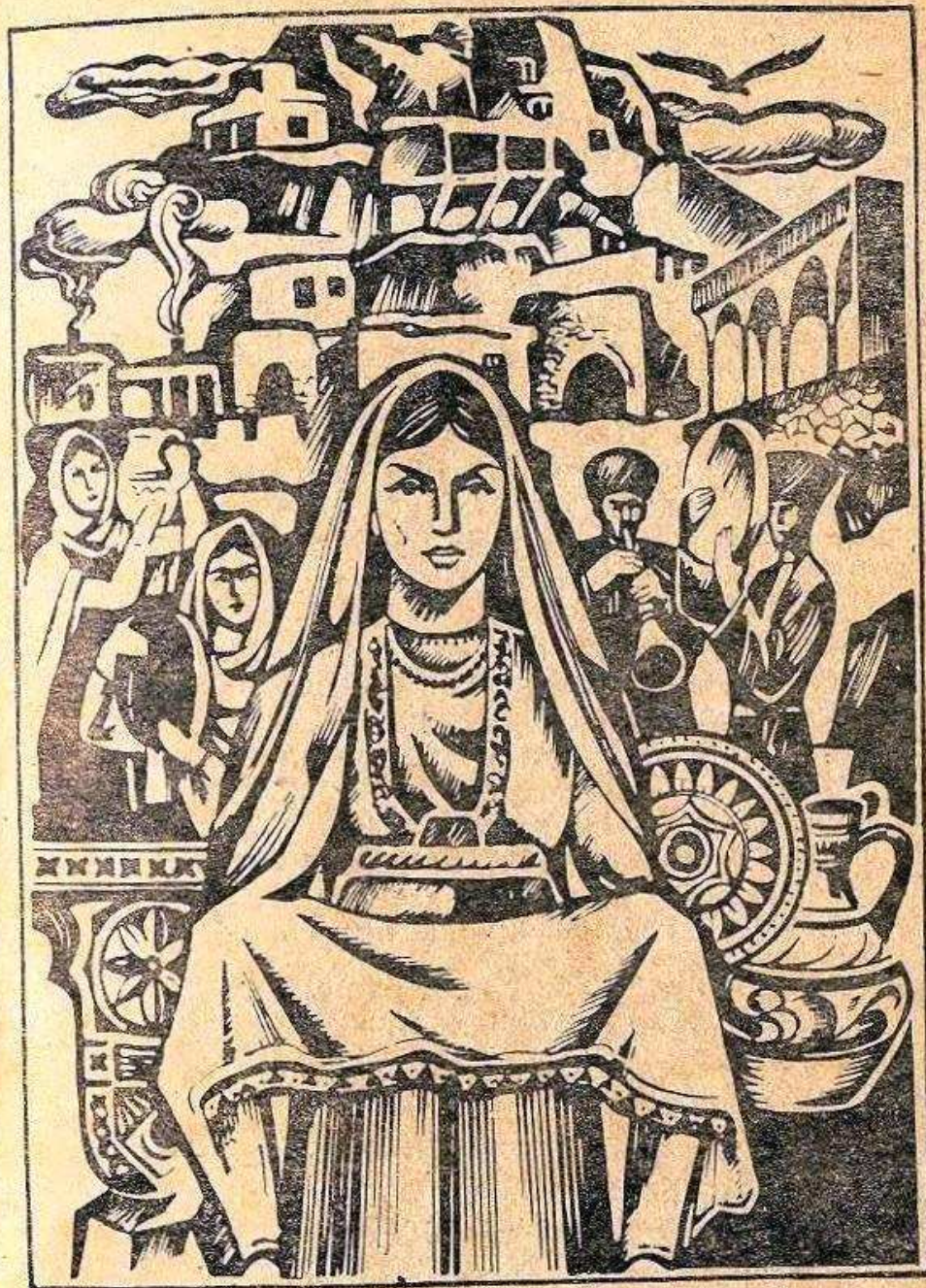
Сайлар гүрлеп ағып атыр жанымда.
Ҳеш кимге керексиз болдым да қалдым.
Жаттым сулап ұатан топырағында,
Өзим топырақ болып кетерден алдым.

Ҳеш ким билмес, хабар алмас ҳалымнан,
Саўашта мерт болып агтан қуладым.
Төбемде бүркитлер көринер маған,
Кийиклер маньрасар излеп ылағын.

Эрманлы кетти-аў деп қыршын жасында,
Жыларға анам жоқ, сәуер яр да жоқ.
Досларым көринбес басы ушымда,
Жоқлаў айтып атқан ҳаяллар да жоқ.

Өлип кетер болдым сөйтип бийнесип,
Кәпелимде сонда кулақ түбимде
Еки киси келе берди сөйлесип,
Мениң туўған тилим—авар тилинде.

Бақырып сөйлесип хош етип ўактын,
Күлип гүрриң етип киятыр еди:

Қылұаларын Хасан деген досақтың,
Бир ангөдек Әлий деген биреўди.

Мен тирилдим тыңлап туўған тилимди
Хәм сонда түсиндим: кәстелик ҳалдан
Дәри-дармақ емес емлеўши мени,
Ана тилим екен дәртиме дәрман.

Хәр кимге өз туўған тили яр болса,
Мениң де өз тилим ем-дәри маған.
Ертең ана тилим жоғалар болса,
Бүгин өлип кеткениме ырзаман.

Қалай сонда, ертең Махмуд қосығын
Тек те аўдармадан оқымақбыз ба?
Келип, келип, енди авар тилиниң
Ең соңғы шайыры биз болмақпыз ба?

Мен бул тилди жан ишинде сүйемен,
Мейли жарлы десин, белгисиз десин.
Ассамблеяның минберлеринен
Жаңламаса да ол уллы мен ушын.

Мен сүйемен жер жәхәнниң бәрин де,
Талпынаман дослық гүлин тергенше.
Ал бәринен жақын совет елимди
Аварша жырлайман қолдан келгенше.

Азат хәм гүлленген Ұатан бар менде,
Балтик—Сахалинге жайған иргесин,
Ол ушын мен қай жерде жан берсем де,
Мени тек те Дағстанда жерлесин.

Базда бизди еслеп туўылған аўыл,
Күлисип үйине қайтысар болсын.
„Бунда жатыр Ғамзат улы Расул“
Деп авар тилинде айтысар болсын.

ТЫРНАЛАР

Базда мен ойлайман: қанлы саўаштан
Қайтып келмеген сол ессиз солдатлар
Тәни топыраққа араласпастан,
Аппақ тырналарға айланған шығар.

Ушса олар көкте муңлы сес берип,
Шейитлер рухы яңлы туйылар.
Тырналар ушқанда, үнсиз телмирип,
Қарайтуғынымыз сонлықтан болар?

Қарайман мен жан-жүрегим үзиліп,
Кешки иңирде олардан көз айырмай.
Аспанда сап тартып барар дизилип,
Солдат гезде жерде сап тартқанындай.

Ушар ҳарғын сермеп аўыр қанатын,
Питпес әрман бардай кеўиллеринде,
Олар ким болмасын биреўдиң атын
Айтып баратқандай авар тилинде.

Жазылмас дәрт болып қалған кеулимде,
Туўысқаным яки яр дослар шығар,
Дизбектиң хуў ана үзик жеринде,
Мүмкин мениңдағы орным бар шығар.

Дослар, демим таўсылғанда мениң де,
Тырнадай „кур-курлап“ ушып кетермен.
Сиз бенен хошласып қуслар тилинде,
Үстиңизден бир қыйқыўлап өгермен.

ШИРАЗДА

Егер дийдимнен шыкса сол Шираз жананы,
Жүзде қалына беререм Самарқанд, Бухараны.

Ғафиз.

Сорадым Ширазда аққан дәрьядан:
—Түсиндирип бер сен, әй каби—кәўсар!
Сени көптен бери билер жер—жәхән,
Басқа дәрьялардан не айырмаң бар?

Дәрья айтты:—Бир айырма бар менде:
Бир гезде Ғафиздың шөлин басқанман.
Ал ол жырлап сулыў ғәззеллеринде,
Пүткил жер жәхәнға данқымды жайған.

Сорадым Ширазда өскен гүлден мен:
— Мақтаўыңыз түспес барлық тиллерден.
Ең шырайлы гүл деседи сизлерди,
Қандай парқыңыз бар басқа гүллерден?

Олар айтты сонда доланып, нурлап,
—Бизин паркымыз сол басқа гүллерден:
Ғафиз бизди ғәззеллеринде жырлап,
Даңқымызды жайған дүньяға әбден.

Ширазда жананлар сәйир еткен шағы,
Кеўлимде тутанып жигитлик хәсер,

Айттым:—Неге сизди бул дүньядағы
Сулыўлар ишинде сулыўы десер?

—Ғәззаллық жыршысы ол Ғафиз еди.
Жалғыз ноқат қалымызға жүздеги
Самарқанд хәм Бухараны бергенсоң,
Сулыў болмай, ким боламыз биз?—деди.

АХВАХТА

Достым Муўса Магомедовқа

Кәне атқа мин, жора,
Ахвахқа биз жөнейик.
Жаслык гайраттан сирә
Қалса, сынап көрейик.

Туўылғанбыз Ахвахта,
Астында бир жулдыздың,
Шыңғытайық папакты
Әйнегине бир қыздың.

Бахтымызды сынайық,
Не ираса көргенин.
Сөйтип билип алайық,
Кимди сүйип жүргенин.

...Есимде, онда жас едим.
Жас болсам да бирақта,
Жигитлерге дос едим,
Бирге жүрдик хәр уақта.

Мухаббаты жулдыздың
Ойымыз болды ойлаған,
Тынладық кеште бир қыздың
Қосығын сонда айнадан.

Дәстүр бар бул тәрәпте:
Айнасын ашса қыз егер,
Папағын шешип, әйнекке
Ылақтырар жигитлер.

Жас болсам да мейли мен,
Қулашты керип епкинли,
Папаклардың кейнинен
Ылақтырдым кепкимди.

Секирип қашқан қорадан
Қойлардай сол арада,
Папахлар изли-изинен
Шыңғытылды далаға.

Ок тийген қара қарғадай,
Мениң де кепким жалп етти.
Сәл қалдым сонда жыламай,
Түсиндим бәрін әлбетте...

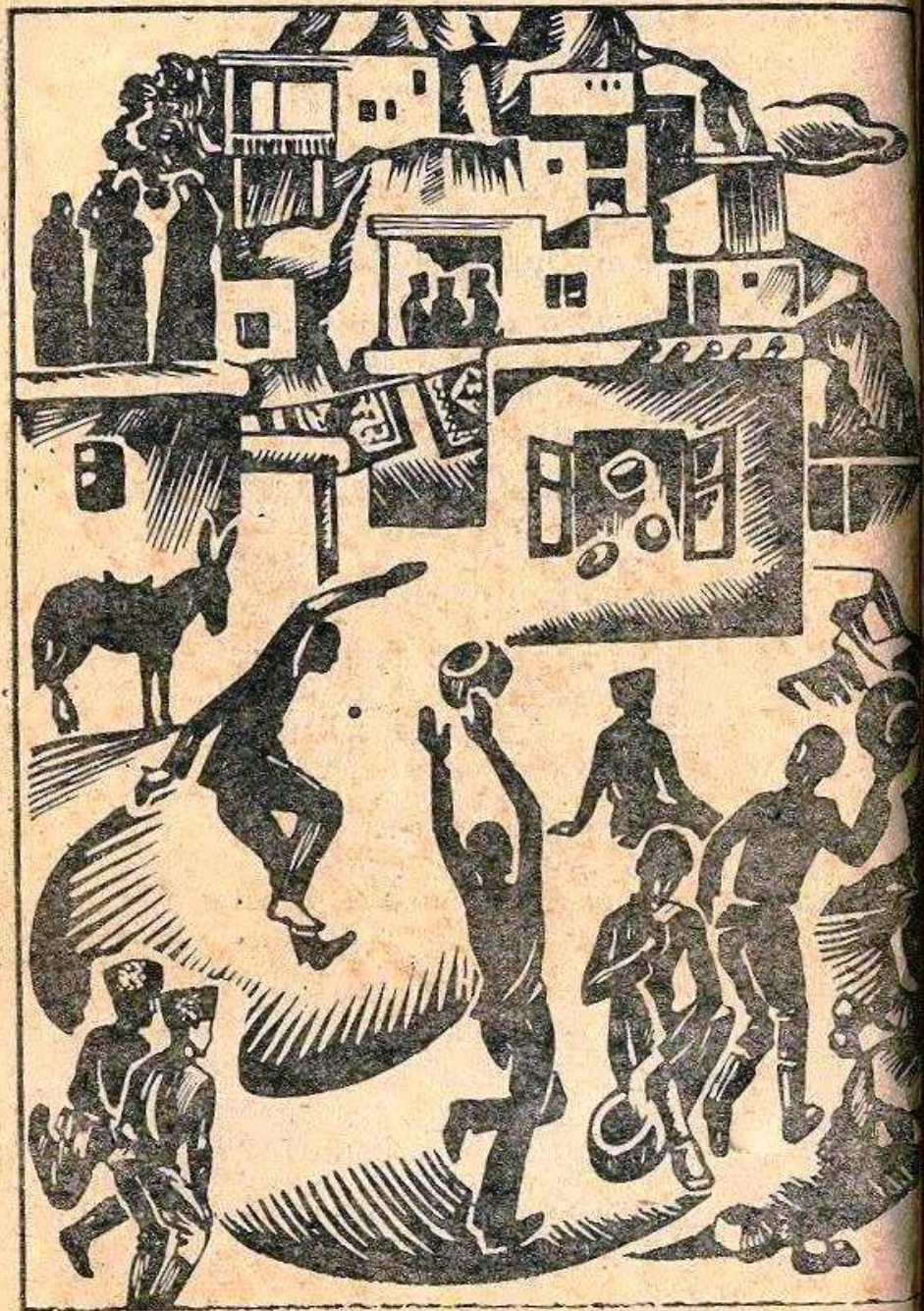
Қыз аяп маған қарады:
„Айнанайын, еле сен
Жас екенсең қарағым,
Ержеткенсең келерсең“.

Папағы сыртқа қайтпаған
Бахытлы бир оңбағыр
Әйнектен ишке жалма-жан
Түсип атты сонда бир...

* * *

Босана алмай қаладан,
Самай шашым ақ уақта,
Көп жыл өтип арадан,
Келдим және Ахвахқа.

Айна алдында баяғы
Сулыұды көрдим отырған.

Аўылдың өңшең саяғы
Еле оған жутынған.

Еле олар хәлекте,
Қызғанысып урысар,
Еле сол бир әйнекке
Папах ылақтырысар.

Мен де бахтымды сынап,
Талапланып қалмаға,
Шляпимди бир былғап,
Ылақтырдым айнаға.

Қайтадан сыртқа жалпа-жалп,
Ушып атты папахлар,
Жалп етсе шаң бурқырап,
Түсип атты папахлар.

Мениң де модный шляпам
Әдира қалғыр, узамай
Ушты сыртқа айнадан,
Оққа ушқан қарғадай.

Жубатып қапа кеўлимди,
Қыз айтты: „Әттен, хәй аға,
Кешигип қалдың сен енди,
Қайда жүрдің соншама?“

Папағы сыртқа қайтпаған
Бизден жас бир жүүермек
Айнадан ишке жалма-жан,
Түсип атты сүүмеңлеп...

Бирде ерте бараман,
Бирде кешигип қаламан.
Өмирімше, сөйтип, Ахвахта
Ушырап жүрмен „ұақ—ұақ“қа...

СЕГИЗЛИКЛЕР

ҒОЗІҒОЗІҒОЗ

СЕГИЗЛИКЛЕР

* * *

Хиндлер айтар: әуел баста
Жылан жаратылған деп.
Тау халқында айтар: дәслеп
Бүркит жаратылған деп.

Мен айтаман алды менен
Адамизат жаралған,
Бүркитлер де, жыланлар да
Адамлардан таралған.

* * *

Журт айтысар: бир хадал ул
Көзлі анасын жетелеп,
Тәуип қоймай қаратып ол,
Емлетипти көзин деп.

Бер қолыңды, соқыр дүнья,
Жетелейін өзінди.
Жолыңды көріп ашылғанша
Қаратайын көзінди.

* * *

Бир саатлық өмири қалса да,
Мол сыбаға асайтуғындай,

Пайда куўып гүйбеңлер адам,
Және жүз жыл жасайтуғындай.

Адамлардың бул исин көрип,
„Тәәжжуб“ деп ҳайран болғандай,
Таўлар турар үнсиз түксийип,
Бир саатлық өмири қалғандай.

* * *

Қайсы жерде ул туўылса,
Мен туўылып атқандайман.
Қайсы жерде бир той болса,
Мен үйленип атқандайман.

Қайда кимди сотлап атса,
Мени тергеп атқандай,
Қайда ҳаяллар жылап атса,
Мени жерлеп атқандай.

* * *

Бир палкердин айтқаны бар,
Пал ашқанда былай деп:
„Бийик мақсет, жолың—гүзар,
Бирақ душпаның да көп“.

Сол да гәп бе? Палкерсиз-ақ
Түсиникли ғой булар:
Мақсетин қанша бийик хәм ҳақ,
Душпаның сонша көп болар.

* * *

Елим сыйлық берип маған,
Журт қутлықлап атқанда,

Көп ишинде еки адам
Көз астынан қарар сонда.

Әззилигим, шалалығымды
Бул екеуи биледи:
Бири мениң балалығым,
Ғаррылығым биреуи.

* * *

„Сырнай—сырнай, айт, неге
Бурынғыдай шықпайсаң?“
„Шығыўымда кемис жоқ,
Мәзи өзиң укбайсаң“.

„Жағымлы едиң бурында“.
„Еле де солай, туўысқан.
Топасланып жүрегиң,
Саз тыңлаўдан шығысқан...“

* * *

Жаманлық хәм ғыбат, өсек хәм жала
Улар адамзаттың ақыл-санасын,
Бул тыйықлар салса жүрекке жара,
Шатар аўыр дәртке адам баласын.

Бирақ хәр нәрсениң шегн болады,
Сол шекти түсинбей болдым бийқарар:
Муҳаббат, ҳақыйқат, шадлық шарабы,
Булар да адамды өлтире алар.

* * *

Жигирманшы әсир—арасат заман,
Бизден кеули толмай, қабағын шытар.

Бундай қан төгиспе, жаўызлық, жалған
Тарийхта ҳеш ўақта болмаған шығар.

Жигирманшы әсир—арасат заман,
Бәлким бизге билмей қабағын шытар.
Жаўызлыққа қарсы ҳеш ким ҳеш қашан
Биздей болып гүреспеген де шығар.

* * *

Дунья—бир корабль, теңиз шайқаған,
Жаны ортақ дейди кемеге мингенлер,
Ҳаял, бала-шаға көп минген оған,
Бирақ та көп емес жүзиў билгенлер.

Ал егер де жәнжел таўып қандай да,
Матрослар урысып, мушласып кетсе,
Ҳалы нешик болар екен сондай да,
Жүзиў билмес қатын-қалап, нәресте?

* * *

Дәўир, айыплайсаң мени неге сен?
Биз—ақмақ „өзинди—ақыллы билип
„Кеше қәтелестің“ деп, бүгін сөгесен,
Жазалайсаң хәм де үстимнен күлип.

Өйтип шетке алма бүгін өзинди.
Өзиң-ғой „олай айт, былай айт“ деген.
Сөйлеймен—деп жүрип сениң сөзинди,
Сениң қәтең менен қәтелескенмен.

* * *

Мен өз қосығымның негр—қулыман.
Күн бойы ислеймен, төгип ашшы тер.

Баярым сонда хәм нариза маған,
Түңлерде де уйқы бермей ислетер.

Мен өз қосығымның рикшасыман,
Еки арыс жамбасымды ғайзаған.
Күн бойы бир тынбай арба тартаман,
Өмир бойы жегилгенмен мен оған.

* * *

Поэзия, күшлилерге жағынба,
Әззилерди қорғаў сениң ўазыйпан.
Патша отырғанда алтын тағында,
Марапатты сүйер, мүтәж бе саған!

Күшлини қорғаў шайырлардың иси ме?
Туўар болсаң жағымпаз боп туўма сен.
Байлық ушын, сүймеген бир кисиге
Ерге шыққан қыздың жолын қуўма сен.

* * *

Шайыр жаны ләрзем алар хәр бир апаттан,
Қайғы барда қуўанышлар хәз бермес оған.
Мен-қырық бирде қамал болған Ленинградпан,
Мен-қырық бесте қыйратылған Хиросимаман.

Треблинкте еврей болып қырылғаным бар,
Лидицада мен чех болып азапланғанман.
Қайда урыс оты жанса,—мени жандырар,
Қайсы жерге жасын түссе,—ол түсер маған.

* * *

Азатлықтың хәр қанындай жаўы да
Диз бүктире алмаған бул халықларға.

Кавказдың мәрт адамы да, тауы да
Хеш ұақ бас иймеген генералларға.

Ақ патшаның ашқан урысы емес
Бизди бағындырған, — олай деу жалған.
Генерал Ермоловтың Руси емес,
Пушкиннің Руси Кавказды алған.

* * *

Әй, еңсеси гүжирейген бир ләузе!
Турма мениң әйнегимнің алдында!
Күн түсирмей тасладың ғой үйіме,
Былайырақ тур, турма әйнек алдында.

Көрінсин айнаман таулардың қары,
Тасалама бизден жақты дүньяны.
Гүжирейген еңсен маған не дәри?
Кет, турма сен әйнегимнің алдында!

* * *

Каспий жылдан жылға барар сайызлап,
„Тениз айланар—деп—енди қайырға,“
Илимпазлар билгишсинип бас шайқап,
Қайғы жоқта қайғы табар шайырлар.

Мен ойлайман, Каспий қурымас хеш ұақ,
Тап таслаған менен суының шени.
Адамлардың жан сезими сайызлап
Баратқаны көбирек қорқытар мени...

* * *

Тау самалы ескен тууған жериме
Келип бир тәәжжуб ис көрип жүрмен:

Балалар түсинбейди ана тилине,
Қосық жазып жүрген тилим гөнерген.

Демек авар тили кеуілдің тарын
Шертип болғаны ма келип ең ізде?...
Илаж қанша, өзін жутып қоярын
Билсе де, дәрьялар қуяр теңизге...

* * *

Аспан өрелери тозығы жетип,
Сықырлап турғандай туйылар базда,
Сол өрелер бир күни сынып кетип,
Үстиме қулардай туйылар базда.

Бирақ бийик таулар керип көкирегін,
Аспанды қулатпай көтерип турар,
Бул дүньяның тозған гөне шәртегін
Тиреп турған мыклы бағандай олар.

* * *

Бийикте дем қысты, сездим қолайсыз,
Мәканлай алмадым таудың басларын,
Бул ушын мени гиналамайсыз,
Ұа, кең пейил таулы ұатанластарым!

Кеулим таудай өсер сизлерди көрип,
Мени есиркейсиз сағынып бәрхама.
Табытымды ийниңизде көтерип,
Мени соңғы жолға узатарда да...

* * *

Көп аралап, бул усқынсыз дүньяда
Қал аұхал сорастым көп адамлардан:

—Ашпысан?—Аўа,
—Тондың ба?—Аўа.
Қорқынышын бар ма?
—Қорқаман оғада.—
Деп жууап қайтарар көбиси маған.
Жатсам-турсам бир нәрсени ойлайман:
Адамлар айтса екен сорасқанда тек:
—Ашпысан?—Жок.
—Тондың ба?—Жак, тонбайман.
—Қорқасаң ба?—Қорқатуғын не бар?—деп.

ОЙМА ЖАЗЫҰЛАР

Есиктеги жазыұлар

Бул есиктен жат пикирсиз кирсең тек,
Сорамайман қайдан келдің, кимсең деп.

* * *

Мезгилиў—биймезгил келсеңдағы сен,
Тартынбай кире бер, қақпа есикти.
Ашық есигимди тақылдатып сен,
Үркитпе үйиме келген несипти.

* * *

Жигиттин қонағы болсаң сен егер,
Өзин емес, атын мақтағыл әуел.

* * *

Болса да үйим шеткери
Излеўге, достым, қыйланба.
Сөйтип бир шад ет мени,
Басқа нәрсе ойланба.

* * *

Кетеринде қай адам,
Қатты жаппаса есик,

Сол адамға қайтадан
Нан-дузым болғай несип.

Қулпы тастағы жазыулар

Дана да емес бул жатқан,
Батыр да емес бул жатқан,
Адам еди бул мархум,
Басынды ий, түс аттан.

* * *

Нахақлыққа қарсы гүрести
Өмиринше бул жатқан батыр,
Ал нахақлық өлген жоқ хеш те,
Батырың өлип, бул жерде жатыр...

Нәлет болсын урыс деген занғарға!
Жигит жигирма бесте қыршынлай өлди.
Қара енди, жүз жасаған зонғарға
Оның көзин шоқыуға келди.

* * *

Сааттағы жазыулар

Өмириннің өтип атқанын
Сен умытсаң да,
Мен умытпайман.

* * *

Хэй, ессиз адамлар, гүйбеңлеп жүрип,
Алтын ұақыт утқызасыз, билемен.

Мен дийуалда ғана илиули турып,
Бәрха үстиңизден күлемен.

* * *

Асықпайман, санайман,
Есаптан жаңылмайман.
Өмир асығып бирақ.
Барар зымырап.

Қанжардағы жазыулар

Қанша ысытса да
Шыжғырған куяш,
Қанжардағы қанды
Кептире алмас.

* * *

Қанжар жумсау ушын,
Билип қой, дәслеп:
Қолдан көре, басты
Көбирек ислет...

Шарап кәсасындағы жазыулар

Арақ ақыллыны ақмақ қылады.
(Базда бирақ керисинше де болады...)

* * *

Қәйтип ишиуди сен үйретпе маған.
Ишпеу жолын үйрет болсаң данышпан.

* * *

Әжелден адамды апқалмас арақ,
(Ишпей жүргенлер де қарқ емес бирақ).

* * *

Жасырынып ишсең де,
Илип есишти,
Ишкенинди
Пүткил аўыл еситти.

* * *

Қай жәрде ким менен ишсең де арақ,
Өз үйиниң жолын умытпа бирақ.

Эташтандағы жазыўлар

Пықсып жанған отын
Ошақтың соры.
Ысығы жоқ үй ийеси
Қонақтың соры.

* * *

Балалық басланар
Ошақ басынан,
Ол ыссылық берер
Өмириңше саған.

Шам ҳәстесиндеги жазыўлар

Ийне жойтсаң, шам жақ, таўып аларсаң,
Түсирген жерден.
Достыңды жоғалтсаң, ҳәтте қуяш та
Табыўыңа бере алмас жәрдем.

Қараңғыда жанған
Кишкене шам бол:
Изиңе ергенлерге
Көрсет туўра жол.

* * *

Шыра жанып турса
Өз әйнегинде,
Өз үйинди таўып
аларсаң түнде.

Дәрбент тастағы жазыўлар

Мудам алға жүр, бирақ—
Артыңа да қой қарап.

* * *

Жақсы жолдас ҳәм гүррин
Узын жолды қысқартар.

* * *

Жерде жатқан жолдан кәлеген жаққа
Бурылыў мүмкин.
Ал өмир жолынан бурылып бирақ та
Кете алмас ҳеш ким.

* * *

Балқар гүзесиндеги жазыў

Аўзына келгенше толтырып қойсаң,
Гүзеге жарасар. Ал сен бирақ та
Гүзеге жарысып, аўзына келгенше
Ише берме, жора, арақты.

ТАҰЛЫЛАР

Дабыра қылмас куўанышларын,
Керек болған жағдайларында.
Қайғыда да көздің жасларын
Төкпей мәртше барар барымға.
Ұақыт ирке алмас ағымын,
Сөндире алмас жүрек жалынын,
Менің бәлент тауларым олар,
Қартаймас, қайсар адамлар.

Мәканы тар, таулар арасы,
Пейили кең жәхәндай бирақ.
Қара болған менен буркасы,
Қара емес, жүрегі дым ақ.
Мийман болып келсе дослары,
Жаңлар қосық, шийрин тостлары,
Менің бәлент тауларым олар,
Қартаймас, қайсар адамлар.

Таза, хадал дослыққа бенде,
Дослық ушын аямас барын,
Теңи жоқ мәрт сауаш дегенде,
Хасла жеңбей қоймас душпанын.
Айырылмайды намыс хәм ардан,
Пайыты келсе болады қурбан,
Менің бәлент тауларым олар,
Қартаймас, қайсар адамлар.

Үлеси бар уллы ислерде
Аз болса да саны жағынан.
Гүл бағына нәхәр, күш берген.
Маңлай тери хәм де қанынан.
Барлық исте ұатанға садық
Исенимли нәуқыран халық—
Менің бәлент тауларым олар,
Қартаймас, қайсар адамлар.

ҚАРЫНДАС

Дәстүр емес қарындасты гәп етпек,
Хәм де ерси оған қосық шығармақ!
Менинше, орынлы сәзенделер тек
Қарындас хәққында шалқыса жырлап!

Егер, сен саўашқа шықсаң сапарға,
Изинде қалар ол ботадай бозлап.
Сени ойлап уйқы көрмес таңларда,
Ана жүрегіндей жүрегі сызлап.

Ашықта бир шөрек табылса көздей,
Тек саған усынар, екиге бөлмес.
Отырар тағамға көзлерин сүзбей,
Сен ушын өзегі талса, билдирмес.

Ал, егер, аўырсаң...
Узақ түнлерде
Бас ушында турар тас мадоннадай,
Оған сонша аўыр...
Қыйналсаң зәрре,
Тақат таппас сени өмирге жолламай.

Дәстүр емес қарындасты гәп етпек,
Хәм де ерси оған қосық шығармақ!
Менинше, орынлы сәзенделер тек,
Қарындас хәққында шалқыса жырлап!

1948-жыл.

БИЗИҢ ЕЛДЕ

Бизиң елде хәсла өлмес адамлар,
Хәтте саўашта да!
Халықтың салтында:
Туўылған бөбекке исми ғамланар,
Өлип кеткенлердиң мәртлик сапында.

Үйимиз лаўлаған отларға жанса,
Жаңадан саламыз,
Тасларды қашап,
Сөйтип, көп әсирлик нәрўан шынарша,
Шақалап турамыз бәрхама жасап.

ҚОРҚАҚ

„Жасыр мени, анажан.
Қалтырап турман албырап.
Пәрмана болшы сен маған,
Жасыршы мени жақсырақ...“

„Қыр муртыңды хәм тасла,
Қылыш, папақ-бәриң де!
Орамал орап ал басқа,
Жат барып таза қәбирге!“

ҚАН ХӘМ ЖАС

Ер айнымас сөзинен,
Қан ақса тәннен, налымас.
Тегинге, бирақ көзинен
Ағыза қоймас қанлы жас.
Қан төгеалмай жас төксе,
Телпек турмас еркекте.

КӨП ЖУЛДЫЗДАН БИР ЖУЛДЫЗ

Таўымда талай бар булақ,
Сынкылдап аққан жарқырап.
Даламда гүл көп жайнаған,
Биринен-бири жақсырақ.

Аўылда қыз көп сымбатлы,
Биринен бири қымбатлы.
Бәри де саған уқсаған,
Тиллери шийрин дым татлы.

Мақтанбадым хасла да,
Сулыў, деп сени баскадан.
Бирақ та сенсиз мейлим жоқ,
Бир заман шалқып таспаға.

Алдымнан шықса гөззаллар,
Бәринде ақша көзиң бар.
Олардан маған не пайда,
Есимде мәңги өзиң қал.

Көп жұлдыз жайнар түнекте,
Жақындай бәри тилекке.
Биреуи ғана нур болар,
Мендеги дәртли жүрекке.

СЕН ҰАҚҚЫНДА ОЙЛАЙМАН

П. Ю. ға

Әйнегиме тамшы тамса-сен ұаққында ойлайман,
Түнде бағым қар жамылса-сен ұаққында ойлайман.
Қызғышланып таңлар атса-сен ұаққында ойлайман,
Ерке қуяш нур таратса-сен ұаққында ойлайман.
Кәхәрли қыс өтип кетсе-сен ұаққында ойлайман,
Жасыл шөпли кең далаға аңсай түсип бәнеге,
Пайытын таўып бир шығалсам-сен ұаққында ойлайман.
Жаным, бүйтип көп ойлатып қояберсең бәлеге,
Аса сулыў жан шығарсаң сен ұаққында ойлайман.

ЕСИМЕ ТҮСЕДИ...

Есиме түседі сол жыллардағы
Еки кабат сакля өзим тууылған.
Хәм де сол кең дала, жартас қыснағы,
Қушағында балалығым жууырған.

Есиме түседі тынық бир булак,
Хәм де оннан хәр күн суу алған бир қыз.
Есиме түседі сол қыздың жылап,
Мени узатқаны батқанда жулдыз.

Көз алдымда қатқан тас сүүрет яңлы,
Сол гөззал мәнгиге есимде қалды.

БАЖБАННЫҢ ҚЫЗЫ

Айсыз түн тып-тыныш, тоғай қараңғы,
Этирапта жел есер тек те шалтлана.
Бажбан қызы әйнектен сыртқа қарайды,
Билек бурымлары түндей қап-қара,
Арыу жүзи гүлдей, тислери аппак,
Шок минези дүрдей, көзлери шақпақ.

Бирден аяқ сести шықты даладан,
Бир жолаушы келди әйнек алдына.
Хешким келмес еди... Бул қандай адам?
Қыз қарады дым танланып қалды да.
Албырап сорады, бәсип әйнектен:
„Кимсиз өзи, киятырсыз қай беттен?“
„Қорқпа, зьянсызбан, бахтымыз серик,
Адасқан аңшыман, албырақлама,
Әйнегиннен шыққан жақтыны көрип,
Дем алыуға келдим азырақ ғана.
Қонақ алыу ерси болса бул жайда,
Қууыс көп, кетемен тағы тоғайға“.

Буркасы қап-қара түнги түнектей,
Ал көзлери буркадан да қарарак.
Бундай гош жигитти үйге түнетпей
Хасла жиберіуіге болмайды. Бирақ—
Қыялында не бар?.. Бәлки, гәпи шын...
Пәрийзат жууырып ашты қапысын!

Азанда ертерек атқарып таңды,
Жыллы төсегинен түргелип, бірден —
Есикке тигилип бажбан сорады:

„Урыма, қасқырма түндеги келген?“
„Уры да, қасқыр да келмеді маған,
Тек түнде қапыны ийтерди шамал!“

Тағы да айсыз түн. Тоғай қараңғы,
Этирапта жел есер тек те шалтлана.
Бажбан қызы әйнектен сыртқа қарайды,
Билек бурымлары түндей қап-қара.
Арыў жүзи гүлдей, тислери аппақ,
Шоқ минези дүрдей, көзлери шақпақ.

Түн өтпекте сес-семерсиз қалпында,
Қыз байғус тур еле сыртқа қадала.
Шыраның сәулеси тынбай жылтылдар,
Аяқ сести шықпас, бирақ, далада.
Қыз налайды: „Тәғдир қарасса нетти,
Сол қыршын тағы да адасса нетти!..“

ТАҰЛЫЛАР ЛЕНИНДЕ

Ол гезде Дағыстан таслақларында,
Аты қосық болып жаңлады оның.
Не мәртлер Аракан қыснақларында
Жан берди ашыўға бахыттың жолын.

Түтинлер пысқыған ылашықларда
Аңызлар таралды оның ұаспына.
Қосық қанат қақты жаңа шыңларға,
Илхам булақ болып көшти тасқынға.

Хешбир таўлы көрмесе де дийдарын,
Аты мәлим еди, бирақ, бурыннан.
Дағыстан кеширип аўыр жылларын,
Гүреспекте еди өтип зор сыннан.

Сая күсеп шыжғырған күн ишинде,
Жазды сағынғандай қақаман қыста,
Харғын халық Ленинди көрди түсинде,
Хәр түн уйықлағанда бас қойып тасқа.

Ойлады:
Бәлки, ол таўдай турпатлы,
Силтесе қылышы жаўды жайпаған.
Ойлады:
Ол буркалы, қара папақлы,
Халықлардың ғамхоры бахыт аңсаған.

Елшилер жыйналды артып ықласы,
Саўға таярлады пүткил ел иши.
Тигилди дәўге шақ Анди буркасы,
Соғылды ен үлкен Куба қылышы.

Трубка табылды гәўхардан сабы
Хәм кисет тоқылды хасыл жипектен.
Барлығын жиберди Дағыстан халқы,
Сәлем айтып көсемге шын жүректен.

Көпти көрседағы, көрмеген хасла
Уллы Советлердин уллы пайтахтын,
Елшилер әжайып сапарын баслап,
Өтти таў, дала, суўлардан таскын.

Ал, Москва... Москванын жоллары,
Қызғын ис қазанын қайнатып жатты...
Дағыстаннан келген сол таўлыларды
Кремль ишине жиберди сақшы.

* * *

... Ол тез ақ ушырасты қабылханада,
Дәў емес тек орта бойлы, әпиұайы.
Көз қарасы уқсар асқан данаға,
Таўлыларға аўды ойлы ыңғайы!

Ески қәдирдандай жақынлап келди,
Апақ-шапақ болып отырды бирге.
Кеңес те сорады, кеңес те берди,
Ел жағдайын билди сабырлы түрде.

Соңынан чайға да етилип мирәт,
Дым еркинсип кетти дағыстанлылар.
Ұақыт билинбестен өтти зымырап,
Хошласарда еске түсти саўғалар.

Көсем мыйық тартты қонақларына,
Алғыс айтып алды саўғаның бәрин.
Өкпелер, деп алды трубканы да,
Айтпады текеки шекпеслик кәрин.

Елшилер өтинди: Еле хеш адам
Бизің таўлылардан көрмеген сизди.
Егер мүмкин болса, Ильич қәдирдан,
Бизге саўға қылың бир сүўретинизди.

* * *

Ойға алып үлкен мәқсет, зор план,
Елшилер асығып түсти кең жолға,
„Қызыл Дағыстанға“ саўға етилген,
Көсемнің сүўретин нық тутып қолда.

БИР БАКУЛЫ ҚЫЗҒА

(Хәзил)

Көрип едим сени бурын Махашқалада,
Болып едим сыртан саған ашық хәм татыў.
Бес күн бойы излеп жүрмен шегип машқала,
Табалмадым, әлле сени жасырар Баку...

Көшелерди гездимбекен бәлки басқарақ...
Ертең сени табалмасам дәртке қаларман.
Хәм де кирип хәр есикке тартынбастан-ақ
Әскер қусап бақырарман: „Аршын мал алан!“?

ТУҰЫЛҒАН КҮНИМ

Бүгин тағы мениң туўылған таңым,
Далада гүзектиң суўық самалы.
Онда жерге түскен тал жапырақларын
Шетке сыпырады бир тәндар ғарры.

Жазда жасыл еди ол жапырақлар,
Хәзир барлығы да қуўрақ хәм сары.
Сып-сыйдам шақада бұлбил жалтақлар,
Бир сайрап, түсликке ушпаға тағы.

Шақадан төгилген жапырақлар кусап,
Сыпырылып атырғандай жылларым.
Бул өмир дегенде шекленген есап,
Қанша қалғанлығын келер анлағым.

Жок, сүйиклим, босқа хошамет қылма,
Өйтпесең де белли мийрибанлығың,
Отыз жастан соңғы хәр өткен жылда,
Муңлылаў келеди туўылған күним.

ЕСКИ ДОСТЫМ ҲАҚҚЫНДА

I

Маған унамайды гейбир адамлар,
Бәрхәбәр аңлыған кеуил саңлағын.
Олар гейде жақсы-ақ сөйлеп жалтанлар,
Ямаса жаўдырар гил мақтаўларын.

Бир достым бар еди дым жақсы көрген,
Жақын тутып жүрген туўысқанымдай.
Үйиме келгенде жай бердим төрден,
Сонша кәдирледим, хәтте жанымдай.

Аңламай ашыппан ақ көкирегимди,
Оған аян болды барлық сырларым.
Кимнен дәртке калған дереклеримди
Баян еттим, дослық кеңес сорадым.

Айтар еди: „Бүгин хәш уйықламадым,
Соң уйықлап түсимде көрдим сағынып“.
Сөзлери жалған, деп ойлай алмадым,
Ол солай сөйлейди бәрхә жағынып.

Айтқан едим қас хәм душпанларымды,
Маған дос етпекши болды оларды.
Айтқан едим дос хәм яранларымды,
Маған қас етпекши болды оларды.

Бәринде астыртын етти хәрекет,
Болдық мәккарлықтың дузағын салып.
Дослардан айырылдым, кетти берекет,
Сөйтип, опық жедим ызаға налып.

Жалған дос екенин билмедим баста,
Бир күнлери кетти бирден өзгерип.
Соңынан тақатым табылмай хасла,
Оны нәлетледим, өзимди сәгип.

Аўа, пайты келсе, сасқан дегбирден,
Соқыр да жол табар өз сапарына.
Көзлерим ашылды, ол қашты бирден
Хәм қосылды барып душпанларыма.

2

Аңқаў жүрекғанам!

Соншама неге
Жаратылдың екен инанғыш болып?!
Биреў магнит болып тартаман, десе,
Сен ерий түссең тил алғыш болып!

... Ол мени достым, деп алдап-арбады,
Сен бериле кеттип ойлап турмастан.
Басым, сақлап турған ақыл арқалы,
Гүман еткен еди-аў ондай сырластан.

Гейде тилге жетип мазалы сезим,
Қолынан суў иштим уў менен толы.
Сабы деп усладым қанжардың жүзин,
Аңқаў жүрекғанам, сезбедин соны.

Жаўызлығын аңламадым сол ушын,
Бирақ, оны билиў болса да аңсат.

Көрмей төбемдеги турған қылышын,
Мылжың тостларын да тыңладым аңсап.

Кууансам кетесең хәдден тысқары,
Мунайсам түсесең бир патыратқа.
Ал, ол бір сөйлесе актер мысалы,
Жүреги сумлыққа толы, бирақта.

Сөз бенен жолатпай гүманларыма,
Ол түсирмек болды сум қақпанына.
Шақак урып аузын ашқанларында,
Езиүйн жеткерди қымтап жағына.

Жүзимнен көзлерин тайдырмай хасла,
Косыққа мисли бир ышқыпаз болып,
Блок хәм Гейнени оқыды ядқа,
Сөйтип, ол ишиме кирди хәз болып.

3

Бир достым кем. Толы емеспен ортаман,
Мейли. Өле алмайман алдағаныңнан.
Бирақ, мәңги қыйналыудан қорқаман,
Сениң жүрегиме салған жараңнан.

Ауыр жүк тасладың мениң мойныма,
Сөйтип, мен есейдим. Салқын қанлыман.
Гейде, биреу ушырасса жолымда,
Сенбе екен, деп шоршып қалған яйлыман.

Дағалламак болдың жарқын бетимди,
Суу ағызбақ болдың жалынларыма.
Сөйтсе де, бир мәккар портретинди
Әдиулеп сақлайман төр дийуалында.

Ол гүман туудырсын маған бәрхама,
Қырағы басадын жаңа шыңларды.

Болсын көз алдымда кара бағана,
Еске салатуғын кәуипли жолларды.

Әкем гүрриң еткен талай жасларға,—
Ялғаншылық хәмде қаслық хәкқында.
Мен қосық айтқанман талай костёрда,
Пионер уақтымда сақлық хәкқында.

Үйренип алғанман талай даналық,
Әкемнен, устаздан, айнымас достан.
Бирақ, мен қалғалы сеннен алданып,
Абайлап басаман аяқты бассам!

СҮЙЕМЕН СЕНИ, АЗ ХАЛҚЫМ

Қайғыра да билесен,
Көзиңнің жасын төкпей-ақ.
Шадлана да билесен,
Дым дабыра қылмай-ақ.

Қосығың мисли пәрұазы,
Бүркіттің ушқан көктегі.
Ойының мисли бәрбазы,
Тұлпардың шаққан от теги.

Минезің қайтпас ер, қайсар,
Сөйлеген сөзің нақпа-нақ.
Мен аңсамай ким аңсар,
Халқым аў, сени ардақлап?!

Қыснағы тап-тар таулардың,
Удайы думан қаплаган.
Кең пейил, бірақ, әуладың,
Мәртлігін мәңгі сақлаган.

Кең кушақ аштың қоңсыға,
Шешіліп белден қанжарың.
Өзіңди салдың зор сынға,
Жаңарып ески шаңлағың.

Әдіулеймен жалықпай,
Ығбалыңды ақ жарқын.
Саны көп уллы халықтай,
Сүйемен сени, аз халқым.

СУЛЫҰ ҚЫЗ

Кенсемизде жұмыс ерте қызады,
Биреу счёт қағады, биреу жазады.
Почта қабыллайды техсекретарь қыз,
Копия дүзеди машинисткамыз.
Адам қабыллайды министрмиз,
Қысқасы, испенен бәнтпиз бәримиз.
Усылай өтеди хәр күни уақыт,
Хәр ким өз миннетин өтер уқшатып.
Бир күни азанда әйнекке қарап,
Бақырып жиберди биреу қаттырақ:
„Қараңлар, бир гөззал өтип барады,
Жылұасы жаныңды отқа жағады!...“

Хәмме өрре турды жұмысын таслап,
(Сыялар төгилди полды ыласлап)
Жабырласып қалды әйнек алдында:
„Аса гөззал, Шийрин көрки бар бунда!“
Хәтте, қызып кетти ғарры бухгалтер,
Деди: „Шоқ бир дилбар екен ақ балтыр!“
Сөйтп, еки ийни бүгилип қалды...
Қызлар да бир сәтке тигилип қалды,
Хәтте, алшаңлап келип министрмиз,
Деди: „Бир қарайық, былай турыңыз!“
Ал, жас жигитлердің бойдақ, өр минез,
Созған мойыңлары узайды бир гез.

Азырақ кешигип жууырдым мен де,
Асыға тигилдим, әйнектен жерге.

Бирак, көринбеди өткінши гөззал,
Мырс етип жылысты кәсиплес қызлар.
Тағы да қарадым илгери өтип:
Бир ғарры баратыр кемпирин ертип,
Министр шофери ЗИМ ходлап атыр...
„Эй, кәне, жаңағы сулыұ аппак хүр?“
Шофер жууап береді: „Өткени қашан!
Көреалмай қалдыңба, бала, растан?“

„Ким ол?—деп сорадым.—Қай жерлик жанан?
Билсең, силтеуин айт, достым, сен маған!“
Узақ қарап турдык далаға хәмме,
Апрель, бөлеп тур этирапты сэнге.
Кенсемиз нур менен бөленди жарқын,
Хәр ким ойлап кетти өз мухаббатын.
Жумыс тамам болды. Далаға шықсам:
Сен көп қызлар менен киятырыпсаң!
Қарасам: гүлдейсең ашылып кеткен...
Сол сулыұ сен екен жаңағы өткен!

КАСПИЙ

Айтшы, ерке Каспий, толқыған жаным,
Сен қайсы гөззалсан, қайсы батырсаң?
Қырық тилли бир отау-Дағыстанымның,
Қайсы бир тилинде сөйлеп жатырсаң?

Таныс болсадағы кеуилиме қонып,
Тилиң түсиниксиз қыста хәм жазда.
Қырық миллет тиллери бир тилдей болып,
Гүңиренген базарға уқсайсаң базда.

Еринип жатасаң кербаз хаялдай,
Бир алыс тарийхты маған сыбырлап.
Гейде бир теңселип жасыл даладай,
Ийримлеп қаласаң қустай жуғырлап.

Гүрсинесең хәсиретли сес пенен,
Әкесин жерлеген азамат улдай
Хәм тынасаң әлле неден сескенген
Бир данышпан қусап дәс тынлағандай.

Айбат, қәхәринди есима алсам,
Жүрегиме мегзетемен сени мен.
Ол да тасқынлайды шалқып қууансам.
Гүрсинеди, егер, хәсиретленсем.

Билемен усындай уқсаслығым бар,
Саған сол ушын да ортақ сырларым.
Дузлы сууларыңды қыймаслығым бар,
Ал, сенсиз жасамас йошлы жырларым.

БУРЫМ

Бәлки, басқаларда болмаған бұрын.
Мына сендегідей тауланған бұрым!?
Мисли ийне көзлі тау булақтары,
Қара шашларынның хәр бир таллары.

Сәлғана еңкейсең тобыққа қабар,
Қараған көзлерди долыққа салар.
Еңкейгенде сырғып оң менен солға,
Еки бұратылып егленер полда.

Жатарда тарқатсаң отырып төрде,
Үйди молықтырар қап-қара зерге.
Әттең, еле сол күнлерди көз көрер:
Бұл шашлардың түндей түси өзгерер!

Минсиз сақлай алсам сени дәртлерден,
Жаман көзлер менен ашшы гәплерден...
Узақ сақлар еди бұл алтын басын
Гүл дәсте бұрымлы шым қара шашын.

МЕН БАХЫТ ТИЛЕЙМЕН ҚУРДАСЛАРЫҢА

Мен бахыт тилеймен құрдасларыңа,
Тез оранғай неке липасларыңа!
Болмаса бәрхамма қасыңда ғаулап
Жүреді қояды, қалдырмай аулақ!

Олар сени кеште кетеди алып,
Жалғыз отыраман бәлеге қалып.
Ақыры шыдамай бараман аңлып,
Гей бир тасаларда қаламан қалғып.

Аңсайман олардан босанғаныңды,
Күтемен алажақ посаларымды
Хәм қосық айтаман: әй, ләби қаймақ,
Бармекен дүньяда дийдарға тоймақ!

Ай батып, тууады жақты жұлдызлар,
Бирақ, тарқамайды тас бауыр қызлар!
Ертең кеш болыудан келеди қонақ,
Бәнт болып қаласаң таярлап тамақ.

Бұл қонақ дегенлер соншама езбе,
Кешлетіп келеди бәрхамма бизге.
Бир құрдасың келер тағы бир кеште,
Күйеуің бар, деп бир алмайды еске!

Гейде түнде қолыма алғаннан қәлем,
Тағы да сәлемнің үстине сәлем!

Жыйналып қалады барлық курдасын,
Қыйналып қаламан, айтсам ырасын.

Қурығырлар тез кетсе турмысқа шығып,
Аулақ калар едің, дәмдебең тынып.
Ал, мен кешти өткерместен бийқарға,
Тояр едим сениң менен дийдарға!

ЕГЕР, СЕН ҰАҚҚЫНДА ОЙЛАҒАНЛАРЫМ...

Егер сен ұаққында ойлағанларым,
Қосық болып шыға берсе, бирақта...
Сени аңсап шеккен қайғы-ғамларым,
Сыймас еді талай томлық кітапқа.

Ұәр қыялым бир демиңе бастанғы,
Мен өмирлік бир интизар жан саған.
Таппас едің оннан артық дәстанды,
Мұхаббаттың жалынларын аңсаған.

Бирақ оны жазалмастан тасқынлы,
Жүрегіме ышқы дәртин жыйнайман.
Сениң менен өтетуғын ұақтымды
Қосық жазып өткеріуіге қыймайман.

ЖЫЛЛАР ӨТКЕНДЕ

Биринши классқа
Жууырғанымда,
Бир ай толып еді
Тууылғаныңа!
Анаң қолы тиймей
Жумыстан базда,
Бағып, қараулап тұр,
Дер еді, қызға!
Алмасам да буған
Анаңнан сыйлық,
Тербер едим
Бесигіңе ийилип.
Ойнар еді балалар
Келмей қасыма.
Ишим писер еді,
Сенің басыңда.

Жыллар өтті...
Елге келдим тағыда.
Қыз болыпсаң
Жүзің нурға малына.
Айтса еді баяғыдай
Тағы да анаң:
„Бағып, қарауыллап
Турғыл“—деп маған.
Берер едим оған

Не бер, десе де.
Рахмет айтар едим
Шешене!

Енді жандай бағып,
Қараулар едим,
Ышқыңда от болып,
Гил лаулар едим!

ЭРМАН ЭЙНЕГИ

„Расын айт маған, қайдасан жүрек?“
„Анаў ашық турған әйнек беттемен!“
Мениң ышқы-дәртим зор болса керек,
Тәнимнен жылысса бул жүрек деген!

„Қайдасан, әрманым шок хәм де жарқын?“
„Анаў ашық турған әйнек беттемен!“
Солайма? Әйтеўир, сууық хәм салқын—
Әйнегим алдында дәрт шекпектемен.

„Қайдасыз, көзлерим, таппадым қарап?“
„Анаў ашық турған әйнек беттемиз!“
Уялар жас пенен толып тур, бирақ
Налымайман нышанаға жетсеңиз.

„Айтың, заўықлы қосықларым, қайдасыз?“
„Анаў ашық турған әйнек беттемиз!“
Мейли, жүрмесеніз болды пайдасыз,
Әрман әйнегинен ары кетпеңиз!

„Қайдасан, бастағы тынымсыз қыял?“
„Сол ашық әйнекли жақты жай даман!“
„Онда ким жасайды?“
„Күйеў хәм хаял!“
О, бул дәрт бәрше дәртлерден жаман!

Жаслықта талай таң атқан шағында,
Жәханға қарап едим сол бир әйнектен.
Ким екен дәслепки жәннет бағымда
Гөззал хаял емес мисли Ай өпкен?!

ДОЛАЛАЙ

Таўлы ашық қосық айтып, дәртин аңлатар,
Сайлар бойын талып жағалай.
Ай нурында дилбарының исмин жаңлатар:
„Долалай, Долалай, Долалай!“

Аўылдағы болдық хаял бир дәртке бенде,
Еркеклердиң пейилин шамалай.
Күйеўлери ыңыранады ат ертлегенде:
„Долалай, Долалай, Долалай!“

Түңги таўлар аспанында жулдыз жанғанда,
Қушағыма хаслан жоламай.
Мен де сонда ыңыранаман қосық жазғанда:
„Долалай. Долалай, Долалай!“

ТОЛҒАНЫС

Ышқымды писент етпеўге,
Урынсам зарын тартаман,
Қорқаман сени еслеўге,
Умытыўға да қорқаман.

Дым астан-кестен қыялым,
Қабымда сенсиз ортаман,
Қорқаман түссе дийдарың,
Түспеспе, деп те қорқаман.

Қорқаман созған қолыңды
Узағырақ қыспаға.
Қорқаман, шайқап толымды,
Қолымнан қолың шықса да.

Жұтардай теңиз айдыны,
Өзимди шетке тартаман.
Қорқаман жүрсең...қайғылы
Шалқып жүрсең де қорқаман.

Қорқаман, узақ түнлерде
Жападан жалғыз отырсаң.
Қыймайман әлле кимлерге,
Дым алыс хәм дым жақынсаң.

Қорқаман: сырым билер, деп,
Билмеспе, деп те қорқаман.

Қорқаман: ерге тийер, деп,
Тиймеспе, деп те қорқаман.

Қорқаман, солай әдетим,
Атыңды сениң айтпаға.
Өмирде көп ғой ғәлетим,
Қорқаман дизден қайтпаға.

Бахтыма үмит артаман,
Шығармыз, бәлки, бир шынға,
Сен ушын, жаным, қорқаман,
Қорқаман өзим ушын да!

ҚЫЗҒАНЫШ

1

Бүгін сен достымды жек көріп қалдым,
Кеуіл қалыспаған хәм узақ сырлас.
Ызalandым жалын болып тутандым,
Кеулим енди хасла саған бурылмас.

Қолтығыңда шағлап баралы сол қыз!..
Көргенде көзлерім тынғандай болды.
Ол мыйық тартады, мысалы жулдыз,
Күлгенде зор сақтым сынғандай болды.

2

Бахытлы жаслығың, шоқ дәуранларын
Хасла туұдырмады менде қызғаныш.
Күншиллик дегеннен аўлақдур жаным,
Еле де қыялым оннан дым алыс...

Бирак, сен өзіннің дилбарың менен
Келгениңде бүгін маған қонаққа,
Бирден-ақ тулланып, жан-тәним менен
Бөледим ол қызды талай насаққа.

Бир гезде салынды ийinine қолың,
Жинимди келтирип мисли жортаға.
„Бул несине қызды екен, деп, соның,“
Бултыя қарадым талай арқама.

Ал, өзим түн бойы аунақшып кәтте,
Дәртлер шектим излеп ышқы жолларын.
Мени уйықлатпады бир минут, хәтте,
Қыздың белін тутқан тентек қолларың.

3

Сонша шийрин ғана тил қатысасаң,
Мен тилин таппаған сол дилбар менен,
Хәттеки, ләблерден пал татысасаң,
Мен күйип күл болсам зор кумар менен.

Мудам қолтықлайсаң кәлеген демде,
Ал, мен тартынаман қол созыўға хәм.
Қурғыр сыпайылық басымлаў менде,
Ал, қызғаныш тартпас бой жазыўға хәм.

Саған кек артсам да... достым, сен базда,
Қатырып мақташы мени сол қызға:
Ониан артық шайыр жоқ, деп Кавказда,
Хәр қосығы мегзейди, деп жулдызға.

Бәрха мен туўралы жақсы сөзлер айт,
Хәр сөзинди мәқсетиме гөзлеп айт!

ҰАҚЫТ БИЗДИ ӨЗГЕРТЕДИ-АҰ СОНШАМА

Ұақыт бизди өзгертеди-аў соншама,
Алыслатып жаслықтағы жәўланды.
Жақсыларға дус боламыз каншама,
Қәдирлемей талай жақсы дәўранды.

Үш ҳаял тур көз алдымда күлимлеп,
Олар менен тиллескендей боламан.
Бири айтар: „Жақсы едиң-аў, күним“, деп...
Дус болып ем он жыл бурын мен оған.

Мәңги дослық, шын муҳаббат кеширгей,
Жаслығымда көп болыпты-аў ылайсан.
Бес жыл бурын шыққан ҳаял есимнен
Дейди; „Жаным, еле баяғыдайсан!“

Үшиншиси айтар әсте гүрсинип:
—Жаман едиң сүймедим, де оларды!“...
О, периштем, алсаң еди-аў түсинип,
Сеннен безип мениң ким болғанымды!

СЕНЬОРИНА

Сеньорина, кетсең нәлетлеймен мен,
Еледе кеш емес.

Қайт сен жағағал
Бир әдиўли үмит оты гүрлеген,
Еле өшпей атыр жүрекханамда.

Тез өширт моторды ол капитанға,
Сени анаң туўған бул жағада қал.
Юнга болып,

карамай ақ сақалға
Қолыңнан тутайын түскенде дәрхәл!

Қайларға қашасан?

Ар-намыс қайда?
„Жоғал!“ де жарамас жолдасларыңа!
Революция сатқынлары ҳәр жайда
Қарамас ҳаялдың көз жасларына.

Сени талай түнде сагады олар,
Жат журттың алтын ҳәм долларларына,
Көз жасын шараптай жутады олар,
Кетпес дақ болады ығбалларыңа.

Сени өз елиңнен жат үлкелерге
Қашыўға зорлаған қандай пәс қыял?
Иркил,

өтинемен,

қал сен бул жерде.
Куба даўыслайды:—Кетпе, жас ҳаял!

Жыла көз жиберип Гавана бетке,
Тигил Хосе Марти тоғайларына,
Ойлан!

Сен өзінди гезенде етпе.
Түс!
Трап қояйын қолай жағыңа!...

Көргенмен,
билгенмен,
айтсам расын,
Талай хаялларды елинен қашқан!
Сөйтіп, иңірлерде жутып көз жасын,
Пул ушын хәр кимге өз қойнын ашқан.

Олар мәңгі жанған от орнында да
Бир дем жылыналмай муз болып катқан...
Тәғдирди излемес болар, Сеньорина,
Адам, өз елинен кетіп, жырақтан!

Карабин түтеси аұзындай суұық
Жат ел сени қысар искенже қусап.
Қайт изге хәм ойлан жағаға шығып,
Кетпе мен солдатты дәрт пенен тусап.

Талай урыс көрдим, жер көрдим талай,
Басым да тигилген не бир өлимге.
Саған табылмайды солдаттан қолай,
Айнымас жан серик бес күн өмирде.

Мейли, секир!
Жүз қулашлап жағаға,
Толқынлар соқса да саған шуұласып!
Жәрдемге бараман мен, Сеньорина,
Ышк, исеним, үмит болып уласып!

ҚОНАҒЫМ БОЛСАҢ ЕГЕРДЕ...

Қонағым болсаң егер де,
Есигим ашық, төрім кең.
Есинде болсын келгенде,
Жүрегім саған берілген.

Әдетім қалған әкеден,
Қонақтың кеуили баққаным.
Барымды базар етемен:
Сеники вином, ақ наным.

Суұкатсаң, абын ошаққа,
Тезекти молдан жағаман.
Тамаққа умтыл, аш жатпа,
Не қалесең табаман.

Хұрметі болар кемис, деп,
Ойлама жатсаң сырқатта.
Врачым тайын, ем ислет,
Өз үйім деп бил, бірақ та.

Қорқсаң, шешіп белимнен,
Қанжарымды байлап ал.
Ишиң писсе төрімнен,
Кумардан шығып ойнап ал.

Көр таўларды аралап,
Қорамнан минип шапқыр ат.
Төрім садық азамат,
Болсаң болды мәрт қонақ.

ТАҰЛЫ ЖИГИТ

(Легенда)

„Әй перийзат, гөззал қыз,
Есик аш маған, қалғыма?!“
„Қаяқтан келген қарғынсыз,
Түнлетип есик алдына?“

„Кабыл ет бауырым ийип тур,
Жаманлық ойдан аўлақпан!“
„Атыңның басын кейин бур,
Шақырылмаған қонақсаң!“

„Дослықтан неге қашасаң?
Сынашы мухаббатымды!
Не қылсам есик ашасаң,
Бахытқа бөлеп басымды?“

„Жигит-аў, түспе атыңнан,
Қояйын үш шәрт-үш тилек.
Питирсең мухаббатыңман,
Бул ушын ақыл, күш керек!“

Ылайық исиң дәстанға,
Зор батыр болсаң талаплы,
Зуулаған ушып аспанда,
Құслардан озып шап атты!..“

СЕГИЗЛИКЛЕР

Даңқ, сен аса кетпе тәғдир алдында,
Тирилер қаққында нени билесен?
Гейде сондай күшли адамларды да
Мат етесең хәм өлтиресен.

Даңқ, сен өлилерге зәрүрсен аса,
Көтермелеп, жүзин жарқын етесең.
Мәңги байрақ егип көтерип басқа,
Тирилерден артық етесең.

* * *

„Бахыт, сен қайдасан? Таппай бүлиндим!“
„Сен еле минбеген зор шыңлардаман!“
„Бахыт, сен қайдасан? Шыңларға миндим!“
„Сен еле жүзбеген дәрьялардаман!“

„Қайдасан? Дәрьянда жүздим арқайын!“
„Сен еле жазбаған қосықлардаман!“
„Қайдасан? Жүзлеген қосықлар тайын!“
„Алдаман! Жетис тез, ушқыл арқамнан!“

* * *

Алтын балық, сени кәраматлы, деп,
Есигемен әйемги көп ертектен.

Бирак, мени зор бахытқа тап қыл, деп
Дым аўлақпан саған тилек етпектен.

Бәри бир, сен береалмайсаң қайтадан,
Жаслығымды, тунғыш муҳаббатымды.
Егер, сени тутсам, соны айтаман:
Әўлийе болсаң қолла туўған халқымды.

* * *

Адамлар, не ушын шаққанласпайсыз?
Жай жүрис тек тасбақаға жарасар!
Буған биз таң қалып аңқылдаспаймыз,
Әдетте, тасбақа жүз жыллап жасар.

Адамлар, не ушын кәдем таслайсыз
Далада жуўырған қояндай шаққан?
Биз буған таң қалып аңқылдаспаймыз,
Қоян артық жасамайды бес жастан!

* * *

Сапар етпектеміз бәрхәма. Тек те
Қаншама жол басгық, соны аңлаймыз,
Қалған сегбиримиз азба я көппе,
Оны ҳеш биримиз аңлай алмаймыз.

Сапар етпектеміз мәнгиге, тек те
Мәқсет бар, жетиўге жағдай таңлаймыз.
Соған жетемізбе биз келешекте,
Оны ҳеш биримиз аңлай алмаймыз.

* * *

Буркасыз атланып шықсам мен дүзге,
Таўда күн бузылып, тамшы тасланар.

Атымның аяғы мажыққан гезде,
Салтанатлы ат жарысы басланар.

Мылтық алмай шықсам тоғай тәрәпке,
Аў куслары этирапымда жар салар.
Меннен гүдер үзип досларым кетсе,
Душпанларым хәдден асып анталар.

* * *

Достым кетип қалды. Оңымда көрмей,
Түсимде көремен сағынғанымда
Хәсиретли көзлерим жолында бирдей,
Хәр күни күтемен таңның алдында.

Достым келип қалды. Қосық та, саз да
Коздыра алмайды ықласларымды.
Он қолым кесилип қалғандай базда,
Сүртип туратуғын көз жасларымды!

* * *

Бәримиз өлемиз. Бул-өмир заңы,
Бул заң байланыслы саған хәм маған.
Сөз бенен, ис пенен озса ығбалы,
Имарат қалдырар изинде адам.

Ұақыт жоқ етеалмас барлық нәрсени:
Тынымсыз жасайды қосық хәм булақ.
Қосық мәңги ардақлар сени хәм мени,
Булақ дәрьяларға түсер тасқынлап.

* * *

Егер, таўлы еркеклерге, ырастан,
Қанат пйтсе қаққанында парлаған,

Бүркит болар еди бири қалмастан,
Ушар еди не бир шыңнан армаған.

Егер, таўлы ҳаялларға, талмас дым,
Қанат питсе, хәтте, қыял көрмеген.
Данкы шығар еди уллы Кавказдың,
Бүркит емес, ушқыр ҳаяллар менен.

* * *

Жигит мисли арыслан еди азамат,
Бир гөззал жананға қосылды жастан.
Тәғдир баслағанда кекли қазабат,
Қайтып оралмады қанлы сауаштан.

Сол жигирма жасар солдат зайыбы,
Отыр хәсирет пенен ағарып шашы.
Улы да жүреалмас қайғырмай буны,
Әкесинен үлкен бүгинде жасы.

* * *

Бар еди төрт достым айнымас.
Баяғы сол балалық гезде.
Төртеўин де шақырды сауаш,
Тек екеўи оралды изге.

Бири таслап кетти бизлерди,
Жасайды ол хәзир алыста.
Қасымдағы достым өзгерди,
Арамызда дым көп тарыспа.

* * *

Неге керек алтын, гәўҳар айнадай,
Таўда мәңги жасырынып жатырған?

Неге керек шоқ жулдызлар, жайнамай,
Нур сәўлесин булт артына жасырған?

Сен, мейли көп жаса, мейли аз жаса.
Бәрибир, дүньяға сай болалмасаң.
Өмирде жасадым деме сен хасла,
Басқалар қайғысын қайғыралмасаң!

* * *

Өмир-бул қуўаныш, қайғы-уўайым,
Онда күлмек-те бар, жыламақ-та бар.
Гейде қайғыдан да бир үлес пайын
Қуўанышқа дөнип, кеўлиң шадланар,

Гейде күлки туўар көздин жаслары,
Қайғы бахыт болар. Даўсыз бул, демек:
Қуўаныш хәм қайғы анаңнан тысқары...
Мүмкин емес шегарасын серлемек.

* * *

Дәўир, сен гәрдийме бизин алдымызда,
Адамларды мәзи бир сая, деп санап!
Арамызда не бир адамларымыз бар,
Сени сонша талпындырған шыңларға. қарап.

Миннетдар бол. Шайыр, дана, қаҳарманлар,
Бизиң ушқыр қыяллардың бинәкәрлары.
Солар тынбас сапарында нур таратқанлар,
Сен алға кетесең тек те солар арқалы.

* * *

Дым ышқыпаз, дейди мени адамлар,
Хәр кимге тағады сөйтип сыртымнан.

Олардың ойынша көп-көп гүнам бар,
Хәз еткен бир жигит, дейди, жулқынған.

Исенбе, гүнадан аўлақпан, жаным,
Сениң менен бирге отым жанғалы.
Мен тек сени сүйдим, сени ойладым,
Кимлиғиңди билмесем де алғалы.

* * *

Қоңсы ғарры келди, әңгиме айтты,
Биз тыңлап уйыса басладық жылдам.
Таўлы кемпир булақтан суў алып қайтты.
Хәм сүрниғип өтти қапталымыздан.

Сонда ғарры көзин бир жылтылдатып,
Гүмис қыраўларды қағып шаштағы,
Кемпирдің изинен қойды тил қатып:
„Көркиң гөззал еди-аў, байғус, жастағы!“

* * *

Жаным, қапа қылма гәп астарыңнан,
Көп болса шашымның ағы бар шығар.
Ким биледи, бәлки, ақ шашларымнан
Сениң бул жаслығың миннетдар шығар!

Ғаррылық хәсиретин бетиме баспа,
Қылма ғаррылықты жаслыққа бөгет.
Мийримсизлик болар жаралы досқа:
—Сен усы жараңнан өлесен демек!

* * *

Бүркитлер бәлентте қанатын қағар,
Шағлап ушар шыңнан шыңларға қарап.

Бүркит болмақлықты аңсар ғарғалар,
Бирақ, несип етпес ең ушқыр қанат.

Теңизлер толқынлап сапырар самал,
Ғәзел соққылары жартасқа тарап.
Теңиз болмақлықты аңсар дәрьялар,
Үлкен корабльлер менсинбес, бирақ.

* * *

Сени мақтап қосық жазсам жақсырақ,
Қәуипленемен жас өткенде ортадан.
Себеп-биреу меннен сулыу, жақсырақ,
Сени сүйип қалама, деп қорқаман.

Мақтауларым тек өзине жарасқан,
Қәуипленемен терилгенде баспада.
Әлле кимлер айтама деп ырастан,
Мениң саған айтқанымды басқаға.

* * *

Бәрше тилеклерің-толайым ызам,
Буйыр, келтирейин шыңлар гүлинен.
Буйыр, от ишинде жанайын жылдам,
Шамшырақ терейин океан түбинен.

Буйыр, кең жәханды, алғыслар терип,
Гезейин ышқыннан жаснап ығбалым.
Тек шийрин ләбиннен бир поса берип,
Мәс етип сапарға атландыр, жаным.

ЭПИГРАММАЛАР

Литфондка берилген арзаның үстине
резолюция

Апарған адамға бул арза-хатты,
Молырақ берилсин ақша-ғәрежет.
Мәлим шайыр емес оншама жақсы,
Аз онда арзадан басқа хәрекет.

Айыплы емесгой бала-шағасы,
Болмағаны ушын әкеде талант.
Олар Лев Толстойдың бала-шағасы
Қанша жесе, сонша етеди талап.

Мен оқымаған кітабын басып шығарыуға
меннен жәрдем сораған достыма жууап

Достым талай сапар палым бузылды,
Гөзлеместен шөкелесе алмайман.
Сынап көрмей турып қалынлығымды,
Бақтыбайға некелесе алмайман.

Менин бир шайыр достым хаққында
оның анасы-ғарры аварканың айтқаны

Бесикте жатқанда сөйлей алмады,
Не бир ингаларын уққан анаман.

Енди тили шығып сөйлей алғалы
Гейбир айтқанларын уқпай қаламан.

Шайырдың хаялына

Косықларды сен сүйесен хәр кашан да
Оларға жоқары баха талап қыласаң.
Күйеуиңнің косықларын оқымасаң да,
Қатарларын санап турасаң.

Бир елдің жалғыз шайырына

Хәзирше халқыңда шайыр жоқ босқа,
Сен оны дым жақсы пайдаланасаң.
Егер, сеннен басқа бир шайыр шықса,
Шайырлық үлестен жуда боласаң.

Хәр жанрға бир қол урып жүрген
әдебиятшыға

Сениң кейпиң бир достыма усайды,
Ол хәр жылы үйленеди, саспайды.
Хәр хаялы менен бир жыл жасайды,
Бала тууып бермедин, деп таслайды.

Кәлемлесим, саған не айтсам болар?...
Жанрды көп алмастырдың шалқайып.
Перзентли болмадың. Врачларға бар,
Бәлки, хаялларда жоқ шығар айып.

Косықлары өз ана тилинде басылмастан
бурын басқа тилге аударылып жүрген
шайырға

Аш на, сен айт бизге түсиник берип,
Жу уап бер мынадай сораулы гәпке:

Дәслеп кубла бетте писпеген ерик,
Қалайынша писти арқа тәрепте?!

Айт, неге асығып ескен самалдай,
Не ушқыр топарын таслап тысқары,
Өз ел-тауларында уя салалмай,
Арқа бетке ушты кубла қуслары?!

АҰЫРЫП АТЫРҒАН БАЛАСЫНА АНАСЫНЫҢ АЙТҚАН ҚОСЫҒЫ

Мейли, темеки шек жат та саяда,
Боза симир, вино да иш соңын.
Хәтте, мени қартайды, деп аяма,
Тек жазылсаң болды аұырыуыңнан.

Алыс үлкелерге барсаң да, мейли,
Шыдайың маған хат жазалмасаң да.
Хаяллыққа кимди алсаң да, мейли,
Мейли, жаман қызға жалтақласаң да.

Қанша хәйиіу айтып сени баққанман,
Қушағыма қысып, баұырым ерип көп.
Иш вино, шек шылым, бүйтип жатқаннан,
Не қылсаң қыл, бирақ тәуір болып кет.

АНАНЫ ҚӘДИРЛЕН ӨЛМЕСТЕН БУРЫН

Керек емес маған доктор шақырмаң,
Сизлер де қасымда болмаң бул ұақта.
Сөзлериңиз, маған айтып отырған,
Жалған қусап еситиледи кулаққа.

Айыплы емессиз мениң алдымда,
Көндире алмайсыз, бірақ та гәпке.
Анам жүргенинде тири қалында,
Бәлки, шатылмас ем бунындай дәртке.

Көбірек иркілмен кеулімди сорап,
Басқа бир мийнет бар буннан маңызлы:
Оннанша тезирек қасымнан тарап,
Күтиўге асығың өз анаңызды.

Сизлерден сораيمان: Гапыл қалмаңлар,
Ананы сыйлаңлар тири ұақтында.
Мен қусап пушайман болып қалмаңлар,
Өртенип жүрмеңлер дәртли жалынға.

Мен гейде шоршыйман түн ортасында,
Күндиз де қаламан демсиз алқынып:
Балам!—деп сол муздан қәбир асгында,
Анам шақырғандай болар сақырып.

Дүньяда қаншама жасар болсаңыз,
Есиңизде болсын серлеткен сырым:
Бала да көп екен анадан қарыз,
Ананы қәдирлен өлместен бурын.

КЕШИР

Айыплыман болмасам да айыплы
Тәғдир ериместей тас болғанына.
Кешети мен қусап шегип қайғыны,
Бүгин сениң көзиң жаслаңғанына.

Жууырамыз, сүрнигемиз ар ушын,
Өмир ала-сапыран, кешир, жолдасым,
Атың сени жолда жыққаны ушын.
Мениң атым қусап жары жол басып.

Тынымсыз шыртылдап саналар хәр күн,
Үйдеги илинген дийуал саатта.
Сениң гей күнлери жолыққан дәртиң,
Маған да дәрт болмай қалалмас қасла.

Ләблер бар ебилмей кеткен сирә да,
Көзлер бар көрмеген бир рет жақты.
Ләблер кеппей жетпес узақ жылларға,
Көзлер төкпей өтпес мөлдирек жасты.

Жазғы жамғыр жан ендирсе гүллерге,
Гүзги жамғыр бүликлерин сый етер.
Бәлки, бүгин ас берилген бир жерде
Ертең дәбдебели уллы той өтер.

Сапарымыз алыс, жоллар толы сын,
Болар қарлы тасы, не бир сенлери.
Мен айыплы болмасам да ол ушын,
Кешир заманласым, кешир сен мени!

БИЗГЕ БЕРИЛМЕЙТУҒЫН ҰАҚЫТ

Берилгенбиш Мухаммед пайғамбарға,
Хәр күни белгили бир саат ұақыт.
Сонда кудай менен бирге өз-ара
Гүрриңлесер екен шерин тарқатып.

Ал, маған берилсе сондай саатты
Пайдаланар едим зор кумар менен:
Сөйлесер ем тилде шийрин хәм татлы,
Кудай менен емес мархумлар менен.

Тилер едим: ондай кәдирли ұақта,
Бизиң ески үйдеги ошақ басында,
Мархум әкем отырып, нәсият айтса,
Мени сескендирмей сақлап қасында!

Анам келип сүйсе мени кушақлап,
Дәртлеримди айтсам кеўилде қалған.
Мийрим қанар еди кеўлим де шағлап,
Хәмде шығар едим татлы кумардан.

Бирақ берилмейди бизге хеш, хасла,
Ондай дәртке даўа ұақыт бир саат.
Өмирдің нызамы бәрха есапта,
Оны әрман етиў- орынсыз талап.

Тынымсыз излеймиз жоқ нәрселерди,
Гейде көп аңсаймыз орынсыз дәўлет.
Бирақ, бизге онша шеп болмас еди,
Болағойса сондай бир саат мәўлет.

ӘЛИЙБЕКТИҢ БАТЫРЛЫҒЫ

Қызық адам бизиң Әлийбек,
Журт айтады оны дәли деп!
Кирсе бир күн үйине сырттан,
Кастрюльда жүр екен тышқан!
Түспекшидей үлкен гүреске,
Еки жеңин түрди билекке.
Баса кийип алды папағын,
Шыйырып та алды муртларын.
Қарап қойды оалы-солына,
Кастрюльды урды керилип,
Жымырайды ол бир төңкерилип.
Тышқанның да силеси қатты,
Тула-бойы женшилип жатты.
Зор айқаста женис тапқандай,
Турды Әлийбек бир мәрт адамдай.
Шаўқым салды: „Хаял, хә хаял,
Кел тезирек, қызықтан пай ал!“
Жуўырып үйге кирди хаялы.
Әлле неге кетти қыялы:
„Қандай бәле болды екен үйде?“
Деп түсти ол ызалы күйге.
Мурт шыйырып сонда Әлийбек,
Болған исти айтты мәлимлеп:
„Тышқан түсти кастрюльына...
Кеспелтекти алып қолыма,
Бир урдым да гүм еттим оны!
Қандай мықлы дәкеңнің қолы?“
Хаял айтты: „Қандай мақтаныш,
Мәртлик даңқың халқыңа таныс!“

Сонда Әлибек кәхәри келип,
Хаялына жекирди дөнип:
„Тилиң қандай ашшы, алжыған,
Жоғал! Тур, кет мениң алдымнан!
Жоғалмасан, тышқандай унтап,
Өлтиремен, көмемен қымтап!“
Аң-таң болып аұзын ашып,
Хаял кетти төркинге қашып.
Қайын ене келди бир уақта,
Семьяны жарастырмаққа:
„Айтшы, кәне: Не болды, балам?
Қызым барды албырап маған!
Барыұдан-ақ сени мактады,
Өлтирди, дейди, бир арысланды.
Қәне, көрсет! Қандай арыслан?
Өлмегенде, жеп талай малды,
Қыйнар еди талай адамды.
Усамайды бул сөз дәлкекке,
Қызым айтса рас, әлбетте!“
Күлимсиреп кәйин ене солай,
Марапат сөз айтты бир талай.
Шындай етип сөйлеп жалғанды,
Тез үйине қарай жолланды.
Әлибек дым сүйсинип қалды:
„Үйге жибер, деди, хаялды.
Жүрегим тур оған елжиреп,
Келсин енди, жетсин тезирек!“
Хаял келди. Әлибек тағы
Бузылыспай, татыу жасады.
Бирақ, бәрха зор берип муртка,
Мақтанғанын қоймады журтка:
Өлтирдим, деп, зор арысланды,
Ойламады намыс хәм арды.
Инанады-ау бираз наданлар,
Мақтанғанда сондай адамлар!

БИР УРЫНЫҢ БИР ШАЙЫРҒА ХАТЫ

Мен туұралы жазған қосығың сонша
Шебер жазылыпты; жүдә жалынлы.
Қызығып оқыдым таұсылғанынша,
Орыным курапсаң буұынларыңды.

Сөзлери дым өткір, уйкастар жақсы...
Бесинши куплеттен ары барғанда
Ишек-силем қатты, айтсам расты:
Үйин айландырды, депсең, амбарға!

Мейли... бирақ, менде бир қарсылық бар:
Екеуимиз еле туұылмағанда...
Шыққан екен әлле қандай қосықлар,
Әкем бир өгизди урлап алғанға.

Сол қосықлар еле мениң есимде,
Айтып та жүремен қатарма-қатар.
Хәқыйқатты сөйлесейік шешиле,
Тоғызыншы қатар басқа! Өзиннен шығар?

Бир сөз кемис сегизинши қатардан,
Менде де болады ондай „Жаналық“.
Гейде бир мал урлап алсам отардан,
Шакын жасыраман омырып алып.

Я тамға басамаң қабырғасына,
Басқа да тәсиллер ойлап табаман.

Кәсіплеспиз. Сонда неге асыға—
Шара қолланбайды прокурор саған.

Екеуимиз де урлаймыз халықтың бұйымын,
Мен түннің ишінде, сен күпә-күндиз.
Сеники дым аңсат, меники қыйын,
Биз дос болалмаймыз, сонлықтан хәргиз!

Мен хәуес етемен сумлықларыңды,
Сендей жуда емеспен, бирақ, намыстан.
Буриннан әдет бар, уры адамды
Көк ешекке терис миндирип Дағыстан,
Гездиреди екен пүткил базарды,
Сөйтип, көп урының жағы қарысқан.

Ал, мен урлық еткен шайыр адамды
Ешекке терис танып, мықлап барынша,
Кууар едим гездирип пүткил әлемди,
Кәсіптиң ләззетин умытқанынша!

БЕЛГИСИЗ СОЛДАТТЫҢ ЕСТЕЛИГИНЕ

Ел-журтты қорғаған белгисіз солдат,
Сеннен белгилик ким бар дүньяда?
Мүмкин емес адресинди умытпақ,
Мәңгилик жазылған алтын сыяда.

Сени барлық инсан атлы ардақлап.
Бесик жырларындай сақлайды есте.
Сениң пилотқаңның жулдызы қусап,
Бәлки, жарқырамас жулдыз да көкте.

О, белгисіз солдат бронза липаслы,
Инсан бийтанысқа қарайма аңсап?
Жүрек отларыңнан таралып жақты.
Бұл дүнья бәрқулла турады жаснап.

От пенен жазылған қарылып қанға.
Ана-жер үстине аяұлы атың:
Паспортың мүддетсиз— мәртлигин онда,
Жаздырды халқыңа өлмеслик даңқын.

Сақый қанларыңа боялған талай,
Жер хәм аспан сени биледи сонша:
Биледи теңизлер, тау-тас хәм тоғай
Хәм де өзиң еккен жасыл бау-бақша,

Сени аңсап булақ тынбас, гүл солмас
Хәм жоғалмас көкте тырна жоллары.

О, каншама уллысан сен мәңги жас
Муҳаббатқа бөлөп турған дуньяны!

Бронза липаста турыпсаң бәлент,
Туўысқансаң, доссаң ҳақ инсан ушын.
Аналарды ардақлайсаң күлимлеп,
Балаларды шағлатасаң, бәри шын!

Сени еслер, ҳәтте гейбир душпаның,
Аман калып жүрген сол урыслардан.
Қасыңнан өткенде қысымлап жаның,
Ол тез адым атар, жылысар жылдам.

Сен тирисең! Ұатан шақырса тағы,
Мен мындаман! — дейсең. Ҳақдур намысың.
Саған бас ийемен, әй даңқ әўлады,
Хәзирги түтинсиз шоқ аспан ушын!

Жерди сақлап қалған белгисиз солдат,
Сеннен белгилик ким бар дуньяда?
Мүмкин емес ҳасла сени умытпақ
Сен мәңги жасайсаң меҳригияда!

ПОЭМАЛАР

ЖҮРЕГИМ МЕНИҢ ТАҰЛАРДА

Өзим төмендемен, кеулим тауларда.

Роберт Бернс.

I

Узақ жүрип елдің шәхәрлеринде,
Келип кулақ салсам тууған жериме,
Мен тууралы бир өсек сөз таралып,
Жеткен барлық авар саклилерине*.

„Қараң, бул шайырды!—десер адамлар,—
Мурнын дым көтерип кетипти заңғар.
Халқын мисе тутпас, қосықлары да
Бизде емес, басқа жерлерде жаңлар.

Тууып өскен тауларын да умытқан,
Мәгәр жоқарыдан даңқ-абырай тапқан.
Басына табақтай шляпа кийип,
Ешек куйрығындай галстук таққан.

Үйинен де хабар алғанды қойған,
Гуниб хәм Хунзахқа келгенди қойған.
Тау қызлары илхам бере алмас емиш,
Яр-досларын танып-билгенди қойған...“

*Аңлатыулардың бәри поэманың аяғында. И. Ю.

Бир узақ сапардан қайтқан күнімде,
Бир аўыллас отағасым үйімде,
Ашыўланып, аўкағымды жеместен,
Айтты маған бул гәплердің бәрін де.

Хрусталь жам толы усынсам шарап,
Ерине тийгизбей, аларып қарап,
Сигарета берсем, ысырып қойды,
Шекти қалтасынан темеки орап.

Көп жерден әкелген сувенирлерім,
Қызықтырмас дүньяма, дәўлетим мениң,
Қызым Зареманы алдына алып,
Тигилер ол сүүретине әкемнің.

Қонақ жайға төсек салсақ мийманға,
Басын да сукпады қонақ олманға.
Кийик атып, дүзде қонған аңшыдай,
Буркасын жамылып жатты диванға.

...О шайыр жүрегі,— жаралы кийик!
Ғыйбат мылтығының оқлары тийип,
Мен алдында турман, исенбе, халқым,
Онша ким болыппан мұрын көтерипі?

Сенсиз болмас хасла қууаныш маған,
Сенсиз неге дәркар даңқ пенен дәўран?
Жалғыз ушқыныман жанған отыңның,
Сенсиз бір жалт етип өшип қаларман.

Бир шөбімен жасыл отлақларыңның,
Тамшысыман тасқын булақларыңның,
Мениң ушын күдиретли бір хүкім
Жалғыз қыймылдысы бармақларыңның.

Қуғанарман күлки көрсем жүзіңнен,
Қанымдағы жыллылық та өзіңнен.

Аз-кем айра түсіп, жүрсем алыста.
Сағынышың бір-бір ушар көзімнен.

Басында ығбалың, жүзлерің жарқын,
Сен десе жүрегім шәўкилдер хәр күн.
Саған деген мухаббатым сарқылмас,
Асқар таудың аясындағы халқым!

2

Туўған үйім-тар саклимиз ишинде
Қыял сүрген балалығым есимде.
Ошақтағы жанған оттың ойынын
Тамашалап жатар едим кешинде.

Сенсең тонлы әкем кешлери сонда
Ыңылдап отырар еди майданда.
Жасымда яд болған сол қосықларды
Айтып жүрмен мен де балаларыма.

Жас ортада—жол ортада бараман.
Шашыма да ақ түсіўге қараған.
Сондадағы анам хәр айланғанда,
Бала болып кете жазлап қаламан.

Таў қызлары мыс дүңинен ийнинде
Еңкейип суў берсе екен бүгін де,
Гүррің тыңлап отырғандай боламан,
Дүзде жанған оттың дөгерегинде.

Жүйрик атлар дойнақлары тағалы,
Қыялымда еле жүйиткип шабады.
Ояў жатқанымда еситилер еле
Өгиз арбалардың шыйқылдағаны.

Там басыға от-шөп жыйнап гүзекте,
Қыста қарын артып, қора дүзеткен,
Аяз таңда аўыл морыларынан
Шубатылар көк түтини тезектиң.

Гүзде семиз койлар алып келинер,
Қакланған, ысланған гөшлер илинер,
Алты ай қыс өтип, бәхәр келгенше
Қазанда май қайнап, бәри желинер.

Журт сәскеде падаға мал айдаған,
Кеште сыйыр саўып, бузаў байлаған.
Сүрилген жер хош иииси бурқырап,
Көклем келсе таў баўыры жайнаған.

...Қәлемсиз жазылған таў жылнамасы,
Қырмызы қан болған оның сыясы.
Қанлы қанжар менен қулпы тасларға
Жазылып қалған-аў деймен шамасы.

Ел гүйзелткен жаўгершилик жәбири,
Ата бабалардың гүрес дәўири,
Бүгин бизге еситилип турғандай
Қанжар ғаршылдысы, атлар дүбири.

Ийраншақтың шапқыншылық хәлеги,
Қыйғырығы қулағыма келеди.
Жүз жыллық тарийхтан, таў арасынан
Еситилер Сурахаттың сүрени.

Хунзах гулханында жанар алдында,
Әне, Хочбар батыр түсти ойынға...
Зәхәрленген Елдар бақсы қолына
Қобыз алып, қосық айтады сонда.

Оң қолын жоғалтса жигит, қылышты—
Сол қолына ушлап, қайтпай урысты.

Бас кетсе де, тән қуламай майданда,
Туўған жерге табан тиреп турысты.

Көкирегине қанжар урылса егер,
Қанжар сабын өзи басып жиберер,
Сөйтип арқасында турған душпанын
Өзи менен қоса шаншып өлтирер.

Азатлық ышқында шәўкилдер жүрек,
Таў басында қызыл туўлар желбиреп,
Ревкомлар сүрен салып гүресте,
Қызыл партизанлар сунқардай түлеп,—

Шапқанында жаңа турмыс жаўына,
Бахыт қусы қонып асқар таўыма,
Арасында болмасам да сол айқастың,
Ол гүреслер қызыў берер қаныма.

Көз алдымнан бәри көргендей өтер,
Азап көрген бири-биринен бетер—
Сол мәртлерден „не ушын?“ деп сорасаң,
Туўған жердиң топырағын көрсетер.

„Бекинисиң қайда?“ десе оларға,
Силтер таў ишинде тар қыснақларға.
Азатлықтың ақыл-ойлы мәртлери,
Өмиримше қызығаман оларға.

Қыйын жолда бирин-бири сүйеген,
Жаңа гүрес жалынында дөреген,
Халқым, сениң қасарыссаң қан алған
Қайтпас кара минезинди сүйемен.

3

Және қозды жүрегимнің жарасы,
(Аўыр-ды алданған шайыр гүнасы).

Ел аузында ертек болған Шамилди
Көп айтысар еди ауыл арасы.

Ертек емес, бул ырас гәп дер еди,
Ҳәмме оның атын хурметлер еди,
Бала гезде көшкен булытқа қарасам,
Мысалы ол ләшкер тартып келеди.

Ол бир қосық еди таўда жанлаған,
Анам ол қосықты айтқанда маған,
Гүниренип көзлерине жас алып,
Жақын адамындай жоқлап жылаған.

Дийўалда илиўли еди сүүрети,
Черкес камзол кийген лашын келбети.
(Ол шебақай болған) Шеп колы менен
Қылыш устар, белде бар пистолети.

Сүүреттен ол қарап, еки ағамды—
Фронтка да атландырып қалған-ды.
Оның атына танк соқтырыў ушын
Қарындасым барын фондта салғанды.

Әкем дәстан жазды оның ҳаққында,
Бирақ бир жыллары оның бахтына
Шамиль айыпланып өсек сөз бенен,
Қурбан болды бурмалаўлар ўақтында.

Тарих соқбағанда сондай бәлеге,
Әкем жасар еди бәлким еле де...
Ҳақ сөз, наһақ сөздің жетпей парқына,
Мен де қосық жазғаным бар және де...

Жаслықтан аңламай дурыс-бурасын,
Төрт жүз жыл жаў шапқан бабам қылышын
„Сатқынның семсери“ деппен қосықта,
Балалықтың шалалығы қурысын.

...Ақшам үйге Шамиль киргендей болар,
Түнде айна алдында жүргендей болар,
Ахулго ауылын қорғаған сәрдар—
Сол гүнибли ғарры келгендей болар.

Ҳәм ол айтар; „Ҳәссени, сен баланы!...
Не деп шертип жүрсең гәлет наманы?
Жараланған едим он тоғыз ирет,
Сеннен алдым жигирманшы жараны.

Бул жаралар қылыш кескен, оқ тийген,
Сенин салған жараң ауыр бәринен.
Не сандалап жүрсең сен биз ҳаққында?
Деп саза бергендей жатқан жеринен.

„Ғазаўат“ деп салған урыс сүренім
Сенлерге гәлетий туйылар бугин.
Ал мен заманымда бул сүрен менен
Мына таўларыңды қорғадым сениң.

Бизди сатқын етип қосық жазыпсан,
„Қанлы қылыш“ сөзин қосып жазыпсан.
Бул семсер сермелген азатлық ушын,
Алданып сен ақылыңнан азыпсан.

Азатлық аңсадым, ел ғамын ойлап,
Хәз етпедим бақсы айттырып, той тойлап.
Жақтырмадым сазендени, шайырды,
Базда қамшыладым оларды қыйнап.

Шайыр мақтаўына болмадым жерик,
Бәлким кәтем шығар бул әдет-үрип.
Бирақ бугин сол дурыс па деп турыппан,
Сендей пәтиўасыз шайырды көрип...”

Мелле папағына сәлле ораған,
Сақалы хыналы, суўық қараған,

Бир кәхәрли рух басым ушында
Ақшамлары уйқы бермеди маған.

Гүнам аұыр еди оның алдында,
Айыплыман, халқым, сениң алдында.
Имамын тәрк еткен бир садық найып,
Ұажымурат турар көзим алдында.

Ол пушайман жеди соңында қатты,
Аұыр жаза тартып, батпаққа батты,
Кеширим сорайман, бірақ та ондай
Көтергим келмейди мен жаман атты.

Бул ғәлет қосығым ушын егер мен
Төле десе, арым менен төлермен.
Бул ушын кеширим сорарман, бірақ—
Өлсем еки жүзлік қылмай өлермен.

Әлу етпес еди мени олдағы,
Сөйлер еди суұйық қанжар қолдағы.
Бул алданып жазған жалған қосығым
Аұыр азап өмириме алдағы.

Халқым, кешир, мени жатқа санамай,
Кең пейилли кеулин сениң даладай.
Туұған елим, перзентинди әпиұ ет,
Баласына ашыұланған анадай.

Жыллар ара түсип, алыслап хәр күн,
Жан жарасы кем-кем жазылар бәлким.
Жан жүрегим менен сени сүйемен,
Шамильди жаратқан азамат халқым.

4

Шайырлар ел гезсе, жақын-алыстан,
Қосық алып келер түрли жағыстан.

Ал мен жүргенде де Гомер елинде,
Сени жырлағанман, жаным Дағстан.

Рафаэль елинде жырладым сени,—
Авар хаялынан туұған елимди.
Парижде ушыраттым ұатан гедайы
Болып жылап жүрген жерлеслеримди.

Ол жақларда жаслар икрамсыз өсер,
Қыз-жигит көшеде жүрип сүйисер.
Алдымды кеспеген, ийба сақлаған
Таұ қызлары сонда ядыма түсер.

Европаның „еркинлигин“ көргенде
Сени сағыныұым күшейер менде,
Кеулимде хунзахша тамағын қырып,
Биреу сөйлеп атар авар тилинде.

Қайсы жерде жамғыр жаұған шағлары,
Ойларман Цаданың көк отлақларын,
Қайсы жерде буршақ урғанын көрсем,
Аман ба екен дермен Гимри бағларын.

Ол Қара теңизден Балтикке дейин
Толқынға сес қосып жеткенше демим,
Бәрха сени жырлап жүрермен, халқым,
Асқар таұлар ели, бесигим мениң.

Үлкен исенимлер ақлаған жерде,
Қысыншақсаң биреу мақтаған жерде.
Сүйсен, айтпай сүйесең шын кеуилден,
Қаталсаң шынлықты жақлаған жерде.

Дослықтың қәдирине жете билесен.
Керегинде ол ушын жан берерсен.
Ұадаллыққа ким қыянет ислесе,
Кек жолында кескилесип өлерсен.

Жасасаң да тар қыснаклы таўларда,
Көкирегің көк теңіздей кең бәрха.
Кеўлинде қыялдай қара гирбин жок,
Тек те қаралық бар кийген бурқанда.

О сен қара бурка, қайылман, саған!
Дүзде қар, боранда жамылар панам.
Таўларда уйықласам саған оранып,
Дәрқар емес даңқлы отеллер маған.

Алысларда жүрсем Россиядан,
Перзентлик нәзерим ансап қыядан,
Дағстанның асқар бийик таўлары
Жатсам түслериме енеди мудам.

Аўзы бослар не десе де сыртымнан,
Аярым жок туўып өскен журтымнан.
Таслы сокпақларың мени шақырар,
Булақларың таў басында бурқыған.

Хәр аўылдың өз қосық, өз сөзи бар,
Ол сөзлерде даналықтың көзи бар.
Цаданың лаққысы Исбағи ғарры
Пай, енеғар, адам еди-аў сөзиуар!

Талдан түйме соғып, гүмис шаптырған,
Унцукуль устасы кәдирдан маған.
Ашылтуўдың хәр адамы, тыңласаң,—
Бақсы болып туўылғандай анадан.

Бунда таўлар бийик, отлақлар жасыл,
Мөлдір көз булақлар қайнар мұддасыл.
Халқы бүлбүлден хәм хош хәуаз келер,
Саадий билмеген қосықларды бул.

Гилемши қызлары Тайлух елинин
Қосық айтса өртер кеўлимди мениң,

Соншама да сулыў бола берер ме
Ақ тамаққа питкен хәуаз дегениң!

Дағстанда болар қыздың арыўы,
Кийик соқпақ пенен суўға барыўы.
Жүзиндеги күлдиргиши ойылып,
Қандай сулыў кеўлиңе дәрт салыўы.

Бир әрман уялар ақыл-есиме:
Таў жаңғырып жуўап берсе сесиме.
Бахытлыман, бир қосығым қосылса,
Дағстанның қосық ғазийнесине.

Ол қосықты ойлап жүрсем де хәр күн,
Мен жаза алмаған шығарман бәлким.
Өзим хәр жайдаман, кеўлим таўларда,
Саў бол, таў перзенти азамат халқым!

5

Гүзги таң саз берип атқан ўағында,
Сен атызға шығып сергек шағында,
Шийрин мийўа, маржан солқымлар үзип,
Сен мийнет етерсең ығбал бағында.

Муихан хәуазы приемникте,
Қулақ салсам, ләззет берер жүрекке.
Жазғы каникулы питкен баллардай,
Шымшық жуғырласар қонып терекке.

Мектеплер кең есик ашып балларға,
Студентлер барар шадлы таңларда,
Цоукир аўылының дәруазшысындай
Қарлығашлар дизилисер сымларда.

Авар театры афишасынан
Қызғаншақ Отелло түксийер маған,
Жапырақлар шытырлап аяқ астында,
Гүз бағларды зер иреңге бояған.

Жайлаудан қыслауға қайтар падалар,
Жол бойында шопан отлары жанар.
Жыл қусының қанатында жаз кетип,
Тыр-тырласып ушар көкте тырнарлар.

Теңиз кәнарында бир сулыұ шәхәр,
Көшеде гүз паслы, кеүйлде бәхәр.
Хәмме тау жоллары әкелер буған,
Бир көлге қуйғандай қайнар булақлар.

Қара орман Тиләреті тоғайы,
Ол бир мурғы-зарлы шикәрдің жайы.
Бала анға шықса,—сол күн баланың
Тууылған күни деп тойлар удайы.

Саушы жиберилмес қызға бул жерде,
Айыуды жыкпаса балаң егер де.
Қуралайды көзге атпаса жигит,
Ул деп мойынламас бул таулы елде.

Бул жақты дүньяға келерде адам,
„Қайда тууыласаң?“ деп сорамаң оннан.
„Қай тилде сөйлегің келеди?“ деп те
Тилим шығарында айтпаған маған.

...Мен тууылған ауыл таудың етеги,
Дауысласаң аржағына жетеди.
Дарақ ексең әстен өсер адамдай,
Тауды түртсең тас жумалап кетеди.

Қосық жаздым бир кишкене тилде мен,
Көп емес бул тилде жазып, сөйлеген.

Қавказды көп аралаған Пушкин де
Авар тилин еситпеген, билмеген.

Сазымызға Лермонтов та жүгинди.
Тилге бирақ түсинбеди тегинде.
Түп нускадан аудармасаң сөзбе-сөз,
Көплер оған тиси батпас бүгин де.

Бирақ бүгин, келгенде қырық жасларға,
Туура келсе бәрін қайта баслауға,
Таңлар едим барлық тилдің ишинен
Өз тилимнің жылауынан услауға.

Сулыұ жер көп көк теңизлер артында,
Бөлесе де онда мени алтынға,
Таңлар едим Дағстанның ауылын,
Излер едим өз елимди барқулла.

Несип болса қайта тууылыұ маған,
Басқа емес, усы аварлы анам,
„Хәйю“ айтып, бесигимди тербетип,
Ақ сүтин емизип, болсын мийрибан.

...Ескиден естелик қанжар бар менде,
Дийуалға илиули, гилем үстинде.
Айтысар журт, бул қанжардың ийеси
Өлген бұрын қанлы сауаш дәстинде.

Бул қанжар үңгирден табылса керек,
Ийеси найзадан жығылса керек,
Оны шанышқан рязанлы жигитке
Қанлы кек қанжары суғылса керек.

Бул естелик-сол арасат заманнан.
Жауыздай жатласқан адам-адамнан.

Ақ патшаның Кавказда сол қырғыны
Жүз жыл өтседағы кетпес ядлардан.

О, Россия,—эдалатлық панасы,
Болдың бұрын зулымлықтың дүньясы.
Нур шашпады өзиңе де, бизге де
Сол заманда уллы дослық қуяшы.

Хәтте даңқлы рус шайырларын да,
Жауыз патша ұатанынан айырған.
Кийгизип оларға солдат мундирин,
Кавказдары қанлы сауашқа салған.

Поручик Лермонтов, Бестужев солдат ...
Қанша байғұс перзентлерің азамат
Бұл тауларда өлген. Олардың атын
Кавказ мәңгі құрмет пенен етер яд.

Қан ушын қан алыу қатаң заң еді,
Бұл заңның ұатаны Дағстан еді.
Адамлар, халықтар жаудай жатласып,
Қырқысып қан төгіп, шабысқан еді.

Ол заманлар енді келмеске кетти,
Дослық, эдалатлық дәураны жетти.
Халықтар уллы Октябрьдің таңында
Бұл дәуранды гүреслерде дәретти.

О сен, Россия, даңқлы анамыз,
Мийрим булағыңнан ишип қанамыз.
Сенің бір мүйешің-таулы Дағстан,
Саған-құрметиміз, ақыл-санамыз.

Енді Ұатан бизде кең және гөззал,
Кейілімде дәрьялар шарқ урып ағар.

Москвадан тартып Сибирьге дейін
Таудағы саклимнен көринип турар.

Россия, перзентлік жүрегім саған,
Поэзияң күшли йош берер маған.
Пушкин жаслай рухымды бийлеген,
Блок пенен Махмуд түспес колымнан.

Қызыл Дағстан деп биринши рет
Бахытым қызыл түсте жазылса керек.
Балалықта қызыл галстук тақсам,
Үлкейгенде—қолда қызыл партбилет.

Алып келген азатлықтың таңына,
Дүньяда болмаған Лениндей дана.
Мазлум халықтарға теңлік әперип,
Қолларын жеткерди бахыт шыңына.

Мийримли баурыңда халықтар табысқан,
Мәңгі перзент саған жаңа Дағстан,
Россия, саған халықтар алғысы
Азат үлкелерден, хәмме жағыстан!

Бұл үлкен дүньяға кишкене елден,
Бәлент тау басынан түсип келгенмен.
Аз халқымның қарапайым тилинде
Жырлауға жүз тилли Ұатанымды мен.

Желкесінде қайғы тауын көтерген
Халқым енді азат бәле-матерден.
Уллы елдің уллы дослық аясы
Алақанға салып бизди өсирген.

Бұл дослық ардақлы хәр бир адамға,
Қызғын мухаббат бар онда Ұатанға.

Адамзаттың дослығының күшіндей
Күшли заң жоқ ойлап көрсен жақанда.

Бул дослык жанында баҳасыз алтын,
Дослык куяшынан жүзимиз жаркын.
Панасында уллы дослык тауынын
Шалкы дәўран сүрип, азамат халкым!

6.

Базы жетер-жетпес билгишлер гейде,
Сақкыз шайнап, ғыбат сабынын жейди.
Көрмей-билмей Дағстанды жаманлап,
Жабайы үрип-әдет мәканы дейди.

Жаман бола бермес гөнениң бәри,
Жақсы дәстүр жасар мың жылдан ары.
Ким не десе,—ықтыяры өзінде,
Маған унар өз халқымның тойлары.

Ах, бул тойлар, шадлығымды тастырған!
Қанлы шарап, кең жайылған дастурхан.
Улы-қыйқыу, ойын күлки базары,
Халық шадлығы тау суындай асқынған.

Лезгинкаға қанат питкендей болар,
Атлар дүсирлесип өткендей болар,
Жумыры жер айланысын тезлетип,
Өлгенлер тирилп кеткендей болар.

Қанжар ойынынан шақмақ шағылар,
Шабандозлар жылдырымдай ағылар.
Тарелкаға минип арқан үстінде,
Дәрұазшылар көзин таңып жууыар.

ҒАМЗАТ ЦАДАСА ҲАҚҚЫНДА СӨЗ

1.

Сени альбомдағы сүүреттен емес,
Өлмес рухыңнан еслеп тураман:
Мениң көз алдымда тикленер елес,
Шок тулғанды көрсем скульптурадан.

Ол бир естелиги саған Ұатанның,
Сениң пәк жаныңды соннан көрермен.
Ал, шок күлкисинен хәр бир шопанның,
Сәнли мыйық тартқаныңды көремен.

Хәр таулы адамда жасап келеди,
Не жақсы әдетлер бойыңда кеткен.
Әке, сен халық едін, халық сен еди,
Бул бир аксиома есимде көптен.

2.

Неше бәхәр келди. Келмедин әке!
Неше бәхәр кетти. Келмедин әке!
Жыллар өтті. Дым дерегин жоқ сениң,
Кроватта еле жатыр төсегин.

Сен жасап ислеген үй-кабинетте,
Сени узак жолдан күткен тақлетте:
Китап толы шкаф, қосықлар томың,
Қәлем, сия-сауыт, жазыу столың. . .

Столда топ болып сарғайып бираз,
Жазылып питпеген бир талай қағаз . . .
Тып-тыныш турыпты хәммеси бирге,
Сен соңғы кетерде қалдырған түрде.

Жартысы жазылған бир бет қағазға
Көзимди алыстан тигемен базда.
Оқыўға батылым бармайды, бирак,
Бир оқып көрсем, деп тураман қарап.

Үш жыл болды түскели бул халатқа,
Батылсызлық хәм әўесим таласта.
Сен бәрха ескертип қояр ең қатты,
Қол жазбама аўдарма, деп, дыққаггы.

Қыял етсем босағаннан өтпеге,
Аяқ сести келер маған даладан.
Шала жазыўларын даўам етпеге,
Сени қиятыр, деп ойлап қаламан.

3.

Балада хәр иске өзінше талғам . . .
Балалар, шынында, әжайып халық.
Сыбырлайды бөбек Фатиймат маған:
„Жүрме, деп, бабамды оятып алып“ .
Сөйтип, қәбирине қарайды налып,
Ал, мен қапаланып ойға таламан.

Қәнекей, уйқыңнан оята алсам,
Сени бир минутлық дийдарласыўға!
Қәнекей, түргелип бир нәзер салсаң,
Тағы бир балалық маўқым басылса!

Онда кешер едим басқа бахыттан,
Турар едим бәрха аңлып басында.

Әттен, бөбек еле бул Фатийматжан,
Өлген адам тирилмейди хаслында,
Балада хәр иске өзінше талғам
Гейде толғанады мейлинше адам.

4.

Жүректе сағыныш жыйғанларымда.
Мен сени көремен қыялларымда.

Жуўырып шығар ем сениң жолыңа,
Қыста қайтқаныңда үйге даладан
Орап сүйер едиң ыссы тоныңа,
„Айналдым, дер едиң, аппак баладан!“

Гейде отырар едиң үйде кабарып,
Бир таўлы хаялын азаплағанға,
Сондай-ақ калар едиң базда дым налып,
Адамлар орынсыз асқаклағанда.

Гейде қарамастан ақ сакал-шашка,
Бүгилген, бирақ та дым куўнақ халда,
Қолыңды белбеўден өткерип таслап,
Ойнар едиң қосылып шыйрақ жасларға.

Еле көз алдымда: Фаррылық шағың,
Жалынлы жаслығың димары шаққан!
Гейде күнге қарап қабақ шытқаның,
Кеште таў артына қызарып батқан.

Мен сени көремен таўда думанлы.
Каспий жағасында, аўыл ишинде:
Бирде қабарыўлы, қайғылы ғамлы,
Бирде қуўанышлы, шадлы пишинде.

Көрөмөн мен сени барлык жерлерде,
Барлык ўақытларда тирилер янлы.
Бирак, хәрәкәтсиз, қырлы қәбирге,
Бақсам гүңгиртленер көзимнің алды.

5.

Өлимин ҳаққында қосық жазбадым,
Кешир, әке ол да балалығымды:
Хәдегенде бирден аңлай алмадым,
Әкесиз, жегим болып қалғанлығымды.

Аўылдан алыслап қайларға барсам,
Күтип отырғандай боласаң үйде.
Бирақ, сапарымнан қайтып оралсам,
Өлгениң тық етип тийеди мийге.

Әсте аяқ басып үйге киремен,
Себеби, бәрхама көз алдымдасаң,
Қәдимги өзиңнің кабинетинде
Қосық жазып атырғандай боласаң.

Баяғыдай почта келер хат алып,
Келип жатар талай телеграммалар.
Мен тураман дәртли ойға маталып:
Хәзир саған неге келмейди олар?!

Өлимин ҳаққында қосық жазбадым,
Кешир, әке, мисли балалығымды:
Хә дегенде бирден аңлай алмадым,
Әкесиз, жетим болып қалғанлығымды.

6.

Хәр сапар бир кеңес керек болғанда.
Бос ўақтыңда барар едим қасыңа.

Сени тыңлап шығып узак таңларда,
Тәсийин қалар едим дана басыңа.

Неше бәхәр өтти жыл қусы қусап,
Ағара баслады сақалым-шашым.
Баяғы өзіндей ийекти услап,
Ойланыўға көшти барлық ықласым.

Басыңда қус сайрап, гүллер ашылып,
Қәбиринди жуўды гүлдирмамалар.
Ал мениң сен шыққан шыңға асығып,
Сениңше тигилип көзлерим талар.

Атаға ант етиў-ўатанға демек!
Ант етемен: ҳақыйқатшыл болмаға,
Қай жерде болсам да, шын ҳадал жүрек,
Елдин сендей азаматы болмаға.

Ант етемен: халқым керек деп тапса,
Қурбан етпек ушын өмирим тайын.
Сен толтырған сыя-саўыттың ҳасла,
Сыялары туўесилмесин, илайым.

7.

Сениң сүйгениңдей сүйеаларманба,
Көк гүмбез аспанды, гүл хәм бәхәрди!
Түсинермекенмен қус сарғайғанда,
Самаллар ескенде тинтип таўларды!

Сүйеаларманба шын саласынан
Төменге сырғыса қардың суўлары!
Сендей аңсап хәр қозының басынан
Сыйпай аларман ба артып қумарым!

Гүзде бизди таслап, алыс тәрәпке
Қарлығаш, тырналар ушқанда парлап,

Сонда сен, әдиўлим, шеккен ҳәсиретке
Түсе аларман ба кейпинди аңлап!

Қонсы әйнәкке күннен сәўле қонғанда,
Баладай куўанып күле аларман ба!

Аўылда ең шаққан, шадлы хәм куўнақ,
Жасарманба сендей ғарры халымда.
Хәм де қаларманба жаслықты сақлап,
Шашларым гүмистей ағарғанында!

Саған болалмады ғаррылық жәбир,
Жыллар ақылынды сақлады аман.
Сол ушын комсомол бульварында бир
Естелик орнатты таўлылар саған.

8.

Әкем өлер алдында,
Сыбырланып сөйледі:
„Булақтың суўы болғанда,
Болар-аў, балам, ем-деди.—
Таў суўы маған ем-дәри,
Өлмес ем ишип қанғанда“.
Булаққа сонда тез барып,
Суў алып келдик азанда.
Жазылды әкем сол суўдан,
Үй ишин тағы басқарды.
Мениреў елде жулқынған,
Балалық шағын еске алды.
Дүзелип қалды тынысы,
Уқсады бети шешекке.
Хәптеге жетти бунысы,
Тағыда жатты төсекке.

Әкем өлер алдында,
Сыбырланып сөйледі:

„Даланың гүли болғанда,
Болар-аў, балам, ем“,—деди.
Еситип буны балалар,
Таўдағы бийик даладан,
Жалынға түси барабар,
Әкелди үзип лаладан.

Гүл ийскеп басты қумарын,
(Аңсаўма, әлле ырымба?)
Еске алды сүйген дилбарын,
Ярым әсир бурында.

Дүзелип қалды тынысы,
Уқсады бети шешекке,
Хәптеге жетти бунысы,
Тағы да жатты төсекке.

Әкем өлер алдында,
Сыбырланып сөйледі:
„Саз бенен қосық жаңласа,
Болар-аў, балам, ем“,—деди.
Еситип, буны ғалаба,
Төтелеп, таўды тоғайды,
Жетисти келип қалаға,
Таў қызлары шырайлы.
Жаңлады қосық.

Ал ғарры

Өзи айтқан, өзи шығарған
Қосықларын еске алды.
Сөйтип, бир шықты қумардан.

Жүриппен бәрхә сапарда,
Таўсылмас мәнзил жол деген!
Булақты көрсем таўларда,
Даланы көрсем гүллеген,

Қунықсам елдің сазына,
Шарқ урар қыял-түлегім,
Түсірер мениң ядыма,
Әкемнің соңғы тилегін.

9.

Әкем таннан тұрып, ерте ғамланып,
Азаңғы думанда жерге төгілген,
Шығар еді шыңлар бетке жолланып,
Қылдай соқпақлардан тек өзі билген.

Барар еді таслы тар тик жарлардан,
Қанша халы жетсе, сонша қыймылдап,
Жүрмес еді бурын бар гүзарлардан,
Өрлер еді шығарлықта жан қыйнап.

Оған күле қарап себебин сорап,
Бир сапар айыплы болдым алдында:
„Әке, неге жол турғанда дуұрырак,
Сен тынымсыз жан қыйнайсаң бәрқулла?“

Ол айтты:

—Өзимнің жолым бар, балам,
Ол қыйын болса да, өзиме саррас.
Онда қосығым бар мениң жаңлаған,
Тек соннан жүреді мен минген Парнас.

Неше жыллар өтті булдырап тағы,
Бойына гүл питти хәр жақсы жолдың.
Әкемнің изінде қалды соқпағы.
Мен оннан алысқа бармақшы болдым.

Лекин, қәне, бул соқпақтың илхамы,
Әкеме йош беріп рухландырған?

Маған ол қосықтан дәс береалмады,
Не екен илхамның шақын сындырған?!

Сол ойда бир күни алға баратсам...
Әкемнің дауысын еситтим таныс:
„Балам,—деди,—жүрме ески соқпақтан,
Өз жолыңды тауып, сапар шек алыс!“

10.

Данғыл гүзар салып тар соқпағынан,
Өмир бойы аңсап алыс шыңларды,
Әкем қушағында жасады, ұатан,
Бөлісип қайғы хәм қууанышларды.

Шексиз қууанышта қарсы алды бәрқа,
Сениң қушағында атқан таңларды
Хәм қабарып турды қапалы халда,
Күн хәр батқанында таулардан ары.

Түнде санап жатты сакля басында,
Көкте күлімлеген жулдызларыңды.
Жүрсе үлкен, киши дәрья қасында,
Көрди тереңдеги қундызларыңды.

Өзин сезер еді жигит жигерли,
Өрмелеп шыққандай асқар тауларға,
Ол теңизди сүйди, лекин, ол жерди,
Тирек, деди, өмирдеги арқауға.

Жерде дән өседі алтын масаклы,
Жерде тууылады хәзирети инсан.
Әкем ағла көріп бул парасатты,
Жерди соның ушын сүйгенди шыннан.

Сүйди ол қусларды талмас қанатлы,
Боздуман бултларды, ақ жамғырларды.

Сол бир туйғылары маған да татлы,
Мен де солай ойлайман Ұатан туұралы.

Ұатан, сен туұралы оның ойлары
Шексиз инта болды зор ықтықатлы,
Сол ушын өлерде маған сыйлады.
Саған арнау ушын пәк муҳаббатты.

11.

Сен оқып бермедің демегил хасла,
Жаңадан жазылған қосықларымды.
Әдетимиз бойынша келіскен баста,
Халқымның тилинен есит барымды.

12.

Қәсте жатқан достым, сен таулы ғарры,
Меннен бұрын кетсең келмес дүньяға.
Сен мениң әкеме айт мыналарды,
Излеп тап болса да қайсы қыяда:

Айт мениң хәзирги хал-ауҳалымды,
Бахыт булағына қанған шағымнан.
Терип жүргенімди хәрне барымды,
Бұл өмірге келип еккен бағымнан.

Болдық туйғыларым халқыма сырлас,
Бәлки, еткенмендур талай гүнаны.
Болған менен мениң балаларым жас,
Бирақ, қосықларым ержеткен яңлы.

Айт сен қосық етип гәпти жыйнақлы,
Тау өңінде жатқан ауыл хабарын,
Айт мениң бұл күнде әкем сыяқлы
Сақа-шашларымның ағарғанларын.

Гей бир қуұанышлы саатларда да
Көзиме жас келер, сыртқа шығалмас,
Өйткени, тәнде жан тұрған шағында,
Көзимде минарадай тик турар Кавказ.

Айт, сениң хабарың тебирентсин жаның,
Мыналарды тапсыр етип аманат:
Мол мениң қонаққа сыйласықларым,
Душпанға хәр демим күшли ғазабат!

Мени не бир тоңлы, таста тик жарлы,
Жалындай ысытты жақсылықлары.
Өлини хұрметлеу хәм пақырларды—
Сыйлау уәсияты есимда қалды.

Булақ суұын ишкен алақанлардан,
Сол хұрметли шайыр азамат ерден
Халқы айырылғаны—аяулы әрман,
Мәртке мәңгиликте бәрха сол дермен!

Турмыс тәшиуишинен шашым ағарып,
Өзиндей қартайып ғарры болғалы,
Есиме түседі хәр күни анық,
Оның қалай жасағаны хәм ким болғаны.

Қанатты сөз, тасқын муҳаббатыма
Тенесем ең бийик шыңлар сокпағын,
Тириледі бәрха әкем ядымда.
Соннандур өмірден бахыт тапқаным!

Қәсте жатқан достым, сен таулы ғарры,
Меннен бұрын кетсең келмес дүньяға.
Сен мениң әкеме айт усыларды,
Излеп тап болса да қайсы қыяда!

БАТЫРАЙ

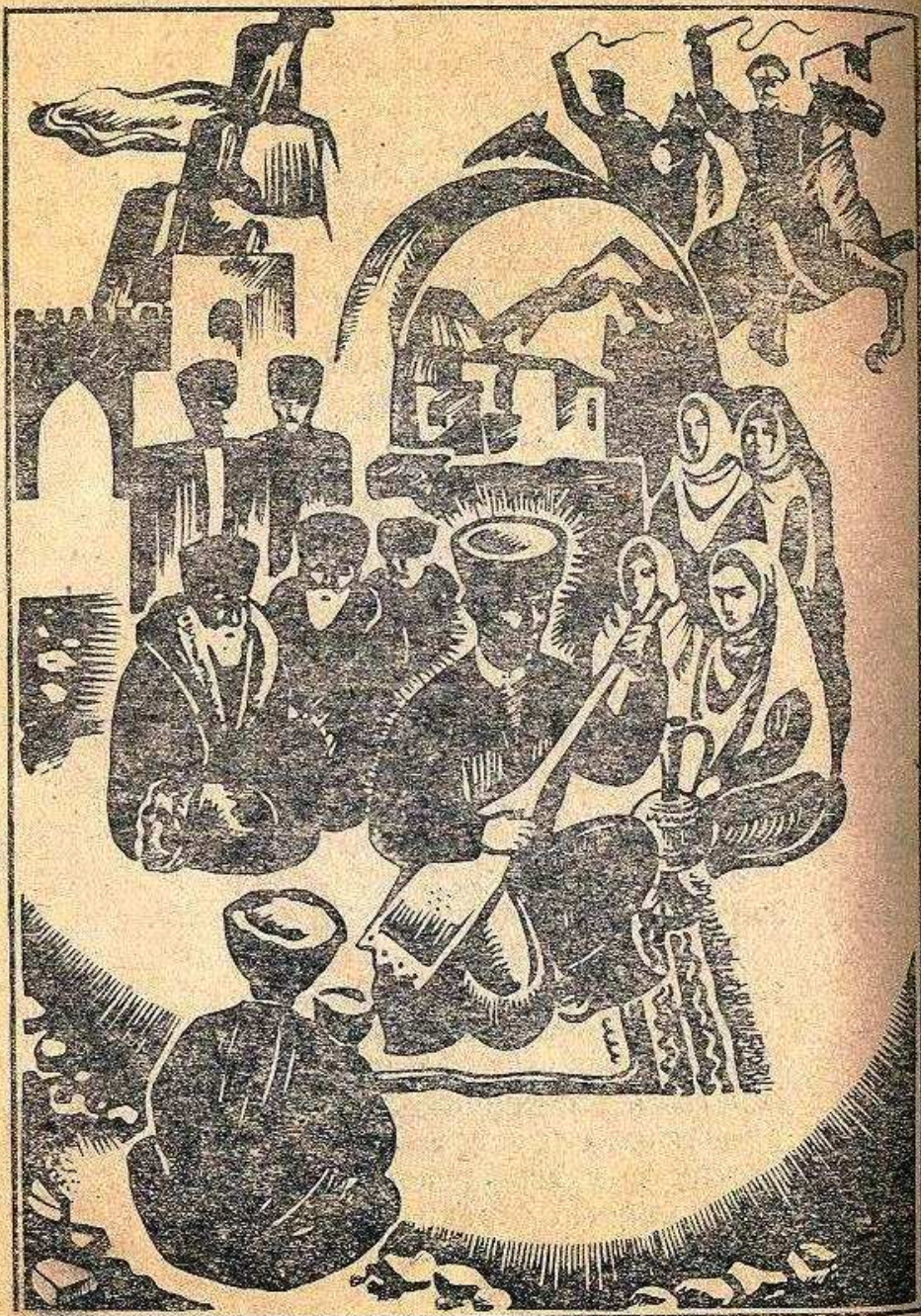
Илэхийдө бир естелик
салдым өзиме...

А. ПУШКИН

I.

Дарғыннан шыккан дәүжүрек—
Омарла улы Батырай,
Ушыртып айтқан хәр сөзи
Мың түменге татыр-ай.
Чунгур—сазын қолға алып,
Жырлағанда толғанып,
Тыңлаушылар таңланып,
Қулақ түрип атыр-ай.
Әрұақлы шайыр Батырай
Еми жок небир кеселди
Емлейди қосық, сөз бенен
Деп айтысып атыр-ай.
Сазы менен қосығын
Тилсимли деп жайыпты.
Тирилтсе керек бир жола,
Урыста өлген найыпты.
Патшаның офицерлери
Буны еситип қалыпты.
Урахи деген аўылдан

Мынандай сөз де таралар;
Жасанған жаўға алдырмас
Таўдағы қорған қалалар.
Бирақ та бақсы Батырай
Сыйқырлы сулыў сөз бенен,
Қосық пенен, сөз бенен
Сулыўлардын жүрегин
Ап-ансат бийлеп ала алар.
Суў басына барғанда,
Чунгур-сазын шалғанда,
Суўға келген қыз-келин
Қайта төгип дүңлерин,
Суў алған болып булақтан,
Жыйылып жақын-узақтан,
Тыңласар екен сүйинип,
Ышқы отына күйинип.
Айлы түнде Батырай
Аўылда қосық айтқанда,
Қызлар шығып балконға,
Ишке тартып демлерин,
Тыңласар екен ал сонда.
Ай сәўлеси дирилдеп,
Ашықлық отын жаққандай,
Жалынлы сулыў қаўаздан
Таў басында қар ерип,
Булақ болып аққандай:
„Ашықтың дәрти басылмас,
Қара көзге жас келмей,
Жүректе ышқы туўлаған,
Ақылыма бас бермей.
Тарқаттың оны енди сен,
Батырсыз қалған әскердей.
Мийрасқорсыз мүлик қусап,
Әдира қалды бәри де.
Бирақ та мен кеўлиме
Дәргинди куйдым еритип,

Кубашылы мысгердей..."
Сайратып ағаш қобызын,
Батырлық жырын жырласа,
„Жаслығым ессіз қайда?“ деп,
Ғаррылар бас ыргасар.
Қанжарын сүйіп жигитлер,
Батырлық пенен сырласар.
Батырай тәрип еткенде
Жар таста тұрған кийикти,
Ашығын күткен бир арыу
Турғандай болар бийикте.
Қосық тынлап қалың жұрт
Қатықтай болып уйыпты.
Узын сөздің қысқасы,
Батырай бақсы халықтың
Шайыры еді сүйикли.
Қағазға қосық жазған жоқ,
Қауырсын кәлем қолға алып.
Сууырып салып айтты сөз,
Қобызын шертип толғанып.
Яд билер оның қосығын
Дағстанлы бар халық.
Шешенлик пенен айтқан сөз
Кетпей ме елге тарқалып?
Еркін ойшыл адамды
Қудайсыз деп куўдалап,
Қыйнаған дин арқалы.
Батырайдың сөзинен
Бай атаулы корқады,
Бий атаулы корқады.
Старшина бир күни
Былай деп хуқим шығарды:
„Бул шайырдың сөзинен
Кеуилимиз көп қабарды.
Буннан былай Батырай
Баксылығын тууарсын,

Қатты тыйым салынсын.
Қосық айтса ел жыйнап,
Хәр сапары бир өгиз
Штраф оған салынсын“,
Ел жыйналып келеди,
Мынадай илаж көреді:
Штравын төлейік.
Өгиз десе берейік,
Батырайды бірақ та,
Айттырып, тыңлап жүрейік,
Ким тийсе де көрейік.
Батырайды бир тыңлап,
Орталықтан пул жыйнап,
Штравын төледі,
Бийге өгиз береді.
Хәр сапар сөйтіп жүреді.
Батырай баксы йошланып,
Суңқар кустай түледі.
Сулыұ саздың ағласын,
Хасыл сөздің ғазнасын
Жабығып жүрген халқына
Аямастан береді.
Қайғырса халқы, қайғырып,
Қуғанса, бирге күледі.
Атағы кеңнен жайылып,
Сөзин хәмме биледи,
Өзин хәмме сүйеди.

* * *

Хәр нәрсенің шеги бар,
Қартайды шайыр бирақта.
Жалынлы жаслық жыллары
Қалып кетти узақта.
Тарлан дауысы қарлығып,
Жакпай қалды қулаққа.

Ғаррылық, наўқас қосылып,
Үңилдирди ошаққа.
Базары тарқап қызықтың,
Өмирден үзди үмитти.
Батырайсыз той сауып,
Баксыны журт умытты.
Атханада аты жоқ.
Қорасында малы жоқ.
Сатып ишер заты жоқ,
Қыймылдарға халы жоқ.
Ағаш қобыз қолға алып,
Гүнирени шайыр толғанып:
„Батырай байғус, айт қәне,
Не болдың енди соңында—ай?
Тарлан дауысын қарлығып,
Қобыздың, жылар қолында—ай.
Ғаррылық, наўқас қосылып,
Мүйешке сени таслады-ау
Жетимнің жалбыр тонындай.
Дунья деген қызыл ийт
Бийопа екен соныңдай“.
Деп гүниренип үйінде,
Мүсәпирлик күйінде.
Даңкы шайыр Батырай,
Өлип кеткен пақыр-ай.
Өлгенин көплер билмейди.
Молла да оған келмеді.
Ауылдың еки гедейи
Орап жыртық кепинге,
Әйтеуір еплеп жерледі.
Дарғынның даңкы шайыры,
Дуньядан өткен мәхәлде,
Раевский Кавказға
Жас Пушкинди әкелди.
Аянышлы жери сол:
Ел жауласып ел менен,

Уллы-киши шайырлар.
Бири-бирин билмеген.
Тәғдириң сениң, Батырай,
Аяғы жок, басы жок,
Ҳеш китапқа кирмеген.
Тәриплеу қыйын тил менен.

2.

Жүз елли жыл илгери
Тууылып усы жағыста,
Шайырдың даңқлы сәнесиң
Тойлады кеше Дағстан.
Тау музасы шақырса,
Шайырлар келди йошланып,
Жақын менен алыстан.
Батырайдың қосығын
Алтынға қаплап алысқан.
Аударылып көп тилге,
Көп халықлар танысқан.
Әфәнди шайыр Капиев
Аударып рус тилине,
Москвадан жаңлады
Батырайдың қосығы
Пүткил совет елине.
Батырайдың сөзлери
Орнасып жүрек төрине,
Шайырдың басқан излери
Бөленди құрмет гүлине,
Көп шайыр қосық оқыдық,
Ол жүрген жердин бәринде.
Қосығын мен де оқыдым,
Аударып авар тилине.
Жыршы Қазақ әулады
Аджиев-кумық тилинде.
Барлық тилде Батырай

Жаңлаған шығар сол күни
Дағстанның елинде.
Тар қыснақтан тар заман,
Шайырларды қыйнаған.
Мәрт шайырлар сонда да
Азатлықты ардақлап,
Әдилликти жырлаған.
Дауысын жұртқа тыңлатпай,
Батырайды қорлаған.
Қолында бар қамалы,
Мурнында батпан самалы,
Таркиниң бай шамхалы
Шайыр Жыршы Қазақты
Ақ үйли етип Сибирьге,
Бергенди талай азапты.
Еки даңқлы шайыр да
Бири-бирин билген-ди.
Бир заманда бир елде
Гүңиренип жүрген-ди.
Дарғынша сөзиң бир уақта
Лак тилинде жаңлады.
Жыйналған жұрт сөзиңди
Көп тиллерде тыңлады.
Бир сулыу шығып ортаға,
Оқыды ноғай тилинде.
Рухын қайта жанланып,
Тирилгендей көринди.
„Қәдирия, қарағым,
Ноғайдың асқан арыуы,
Гүлдей болып жайнай бер
Дағстанның елинде“.
Деп турғандай Батырай,
Қайта тууып елимде,
Ертеңине азанда.
Қайтқан ғаздай гүздеги,
Өрмеледи тауларға

Машиналар дизбеги.
Қәбиринә шайырдың
Гүл қойыуға кеттик биз.
Ол жалғыз өткен таулардан
Кәруан болып өттік биз.
Англичан лорды бар
Машинамда отырған.
„Батырай қандай шайыр?“ деп,
Сауал берди ол маған.
„Шотландтың бард—шайыры
Бернстей шайыр дер едим.
Батырай да тап сондай,
Тауларға берген жүрегін“.
Деп сөйлесип жол бойы,
Өткенде Серго қаладан,
Урахийдың жолында
Көп өтпей-ақ арадан,
Бир булақтың басында
Дем алыс қылдық жаңадан.
Шет елден келген лорд—қонақ,
Шығарды виски шарабын,
Аштым мен де бир жақтан
Кәдирдан орыс арағын.
Батырай менен Бернстин
Хұрмети менен даңқына
Тос айтыуға қарадық.
Шайырдың тууған ауылы—
Урахийдин қасында,
Хәмме түсіп иркилдик
Қойымшылық басында.
Гүлдей ауыл қызлары
Қонақларға гүл берди.
Батырайдың қәбири
Қызықтырды бизлерди.
Көриуге турмыз асығып,
Асықбас бирақ ғаррылар.

Сүйикли шайыр қәбирин
Билмей ме екен я олар?
„Батырай өйтип жазған“ деп.
„Батырай бүйтип жазған“ деп,
Кандидат болған илимге
Билгишлер көп бул күнде,
Олар да шайыр қәбирин
Излемепти тегінде.
Урахийлы бир ғарры
Сонда турып сөйледи:
Батырай тууылған үйди
Көрсетемен мен—деди.—
Бирақ та оның қәбирин
Көрсете алмас хеш адам.
Құлпы таста қоймаған,
Жазыуы да болмаған.
Атақлы шайыр болса да,
Дүньяға даңқ жайса да,
Гедей болса, сол жаман.
Дүньясы жоқ кисини
Сыйламаған ол заман“.
Бир ўакта турып сөйледи
Атақлы шайыр ағамыз
Абуталиб ақсақал:
„Шайырдың сөзи—құлпы тас,
Өзи өлер, сөзи жоғалмас“
Деген халықта бар мақал.
Неге керек ғалма-ғал,
Ериңлер кәне изиме,
Батырайдың қәбирин
Көрсетейин сизлерге
Деп әулийе аралап,
Кулпы тасы қууарған,
Жазыуы өшип жоғалған
Бир қәбирди көрсетти.
Оқымыслы бир жигит

Гуманланды әлбетте.
„Әй, ақсақал, ырас-ақ
Усы ма оның қәбири?
Исениу қыйын сөзине,
Жазыуы жок қарасаң“.
Әбуталиб ашыулы
Айтты оған: „Хәй, бала!
Саған бәри бир емес пе,
Оның қайда жатқаны?
Ол өзін қара халықтан
Хеш уақта бөлек тутпады.
Темиршилер, дыйханлар,
Тауда жүрген шопанлар
Қосығын ядда сақлады.
Қәбирин излеп шайырдың
Түспей-ақ қойың хәлекке.
Қосығын, атын қәстерлеп,
Сақласа халық жүректе,
Батырайдай шайырға
Қулпытас деген керекпе?“

3.

Грузин достым Ираклий
Қәбирин излеп Шотаның
Қәбирин Алхин Мариннин,
Иерусалимге барғанды.
Излеп мен де таулардан
Қәбирин Жыршы Қазақтың
Талай жыллар толғандым.
Кавказдан узақ тусларда,
Теңиз толқынларында,
Хиндстін жағаларында
Жолықтырдым бир жола
„Сулайман Стальский“ хәм
Әкем „Ғамзат Цадаса“—
Океан теплоходларын.

Сорадым хәм де олардан:
„Дағстанның бұрынғы
Даңқлы шайырларының
Қәбирлери қайда?“ деп.
Олар айтты: „Хәй, улым!
Шайырға қәбир не керек?
Халық аузында қосығы
Сақланып қалса болды тек.
Омардың улы Батырай,
Мысалға оны алғандай,
Естелик салды өзине,
Мәңги есте қалғандай“
Сол айтқандай, досларым,
Әрманым сол мениң де:
Қосығым узақ жасағай
Усы бир таулы елимде.

Түсінниклер: Омарла (Омар улы) Батырай—(1825—1900)—атақлы шайыр—бақсы, дарғын поэзиясының тийкарын салыушы. Чунгур—саз әсбабы; жыршы Қазақ (Ырчи Қазақ)—1830—1879)—қумықлардың классик шайыры хәм бақсысы. Тарки—қала аты, шамхал—феодал. Абуталиб Ғафуров—(1882—1982) Дағыстан халық шайыры, лақ поэзиясының классиги. Ираклий Абашидзе грузин халық шайыры. Қәдирия—ноғай шайырасы. „Батырай“ поэмасы тарийхый жыр сыпатында еркин уйкаслы терме жолы менен жазылған, русшаға да солай еркин уйкаста аударылған, биз де солай иследик. И. Ю.

МАЗМУНЫ

И. Юсупов Жулдызы бәлент шайыр 3

Косықлар

И. Юсуповтың аудармалары

Қәдирине жетің дослардың 12
Ана тилим 14
Тырналар 17
Ширазда 18
Ахвахта 20

Сегизліклер

Хиндлер айтар: әуел баста 25
Журт айтысар: бір хадал ул 25
Бір саатлық өмири қалса да 25
Қайсы жерде ул тууыла 26
Бір палкердің айтқаны бар 26
Елим сыйлық беріп маған 26
„Сырнай, сырнай, айт, не е 27
Жаманлық хәм ғыйбат, өсек хәм жада 27
Жигирманшы әсир—арасат заман 27
Дүнья—бір корабль, теніз шайқаған 28
Дәуір, айыплайсан мени неге сен? 28
Мен өз қосығымның негр—қулыман 28
Поэзия күшлерге жағынба 29
Шайыр жаны ләрзем алар хәр бір апаттан 29
Азатлықтың хәр қанындай жауы да 29
Әй, еңсеси гүжирейген бір ләузе ! 30
Каспий жылдан-жылға барар сайызлап 30
Тау самалы ескен туған жериме 30
Аспан өрелери тозығы жетіп 31

Бийикте дем қысты, сездім қолайсыз 30
Көп аралап, бул усқынсыз дүньяда 30

Оймақлар

Есиктеги жазыулар 33
Кулпытастағы жазыулар 34
Сааттағы жазыулар 34
Қанжардағы жазыулар 34
Шарап кәсасындағы жазыулар 35
Әташтандағы жазыулар 35
Шам хәстесіндегі жазыулар 36
Дәрбент тастағы жазыулар 37
Балар гүзелеріндегі жазыулар 37

Т. Сейтжановтың аудармалары:

Таулылар 38
Қарындас 40
Бизин елде 41
Қорқак 42
Қан хәм жас 43
Көп жұлдыздан бір жұлдыз 44
Сен хәкқында ойлайман 45
Есиме түседі 46
Бажбанның қызы 47
Таулылар Ленинде 48
Бір бакулы қызға 52
Тууылған күним 53
Ески достым хәкқында 54
Сүйемен сени, аз халқым 58
Сулыу қыз 59
Каспий 61
Бурым 62
Мен бахыт тилеймен құрдастарыңа! 63
Егер, сен хәкқында ойлағанларым 65
Жыллар өткенде 66
Әрман әйнегі 68
Долалай 69
Толғаныс 70
Қызғаныш 72
Ә ақыт бизди өзгертеди-ау соншама 74
Сеньборина 75
Қонағым болсаң егер де 77

Таўлы жигит	78
Егер де дүньяда мың еркек	81
„Тек ғана ҳаялдың муҳаббатынан“	82
Сегизликлер	83
Эпиграммалар	90
Аўырып атырған баласына анасының айтқан қосығы	93
Ананы қадірлен өлместен бұрын	94
Кешир	95
Бизге берілмейтуғын уақыт	96
Әлийбектің батырлығы	97
Бир урының бір шайырға хаты	99
Белгисіз солдаттың естелигіне	101

Поэмалар

Жүрегім менин тауларда	Аударған И. Юсупов	105
Ғамзат Цадаса ҳақында сөз	Аударған Т. Сейтжанов	125
Батырай	Аударған И. Юсупов	136

На каракалпакском языке

Расул Гамзатов

ГОРНАЯ ЗВЕЗДА

Стихи и поэмы

Издательство „Каракалпакстан“

Нукус—1984

Редактор *Каримов К.*
Художник *Рейпназаров К.*
Худ. редактор *Қдыров И.*
Тех редактор *Алламуратов З.*
Корректор *Дәулетова Х.*

ИБ № 2314

Териўге берилген ўақты 24.11.1984. Басыўға рухсат
етилген ўақты 18.VI.1984. форматы 70X108/1/32. Кағаз № 1.
Кегль 10. Көлеми 4,75 баспа баспа табак. 6,65 шәртли баспа
табак. 4,14 есап табак. заказ. 122 № Тиражы 5000. Баҳасы 60 т.

„Қарақалпақстан“ баспасы, 742000 Нөкис қаласы,
К. Маркс көшеси, 9

ҚАССР баспа, полиграфия хәм китап саўдасы ислери бойына
Мәмлекетлик комитетинин „Правда“ның 50-жыллығы атындағы Нө-
кисполиграфкомбинаты, 742000. Нөкис қаласы К. Маркс көшеси. 9.